

CPT/Inf (2009) 4

Odgovor Misije privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu na Izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (KOMITET) o njegovoj poseti Kosovu od 21. do 29. marta 2007. godine

Sadržaj

Uvod	- 2 -
Ustanove pod nadležnošću lokalnog Ministarstva unutrašnjih poslova.....	- 2 -
A. Policijski pritvor	- 2 -
Zlostavljanje	- 2 -
Mere predostrožnosti	- 9 -
Uslovi pritvora.....	- 12 -
Ostala pitanja.....	- 13 -
Ustanove pod nadležnošću Ministarstva pravde	- 14 -
B. Kaznene ustanove.....	- 14 -
Zlostavljanje	- 14 -
Materijalni uslovi pritvora.....	- 18 -
Režim	- 20 -
Zdravstvena zaštita	- 25 -
Ostala pitanja.....	- 29 -
Ustanove pod nadležnošću lokalnog Ministarstva zdravlja i lokalnog Ministarstva za rad i socijalno staranje	- 30 -
C. Psihijatrijske/socijalne ustanove	- 30 -
Preliminarna zapažanja	- 30 -
Zlostavljanje	- 30 -
Uslovi u kojima žive pacijenti/štićenici	- 31 -
Osoblje	- 33 -
Lečenje	- 33 -
Vezivanje uzrujanih i/ili nasilnih pacijenata/štićenika.....	- 34 -
Mere zaštite	- 35 -

Uvod

Misiji privremene uprave Ujedinjenih nacija na Kosovu (UNMIK) je drago da može da odgovori na izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nehumanog postupanja ili kažnjavanja (Komitet).

Komitet je posetio Kosovo od 21. do 29. marta 2007. godine. Ova poseta je zasnovana na Sporazumu od 23. avgusta 2004. godine između UNMIK-a i Saveta Evrope o tehničkim sporazumima u vezi sa Evropskom konvencijom o sprečavanju mučenja i nehumanog ili degradirajućeg postupanja ili kažnjavanja.

UNMIK želi da se zahvali Komitetu na poseti i izveštaju koji je rezultat te posete. UNMIK kao i relevantna kosovska ministarstva su sa velikom ozbiljnošću razmotrili zaključke Komiteta i zahvaljuju se na preporukama za poboljšanja.

Odgovor na izveštaj Komiteta je pripremljen uz značajne doprinose lokalnih ministarstava pravde, unutrašnjih poslova i zdravlja.

Izveštaj sledi strukturu Aneksa I Izveštaja. Preporuke, komentari i zahtevi Komiteta dati su masnim slovima.

Ustanove pod nadležnošću lokalnog Ministarstva unutrašnjih poslova

A. Policijski pritvor

Zlostavljanje

Stav 13

CPT preporučuje da zvanična izjava najviših političkih organa vlasti bude upućena svim pripadnicima KPS (i pripadnicima kriminalne policije), podsećajući ih da bi trebalo da poštuju prava lica na kojima su primenjene mere zadržavanja i da će zlostavljanje tih lica biti predmet ozbiljnih sankcija. Trebalo bi ih takođe podsetiti da prilikom hapšenja lica ne treba koristiti veću silu od one koja je neophodna.

Lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova, koje je svesno preporuka Komiteta, slaže se da prava uhapšenih i pritvorenih lica moraju striktno da budu poštovana. U vezi sa tim preduzeti su koraci da se obezbedi da Kosovoska policija poštuje važeće standarde ljudskih prava.

U julu 2007. godine osnovan je tim policajaca, koji rade u okviru operativnog odeljenja Kosovske policije, u cilju identifikacije problema i nedostataka u policijskim stanicama i pritvorskim centrima u svim regionima na Kosovu i o tome obaveste rukovodstvo Kosovske policije.

Zatim, u skladu sa izveštajem Komiteta, u oktobru 2007. godine svi regionalni komandiri Kosovske policije dobili su direktivu koja ih obaveštava o preporukama Komiteta i o merama koje treba da budu preduzete u cilju posvećivanja pažnje identifikovanim problemima.

Kada se radi o pritvorenom licu koje je obavestilo Komitet da je bilo zlostavljano od strane policajca u policijskoj stanici u Dečanima (stav 11), operativno odeljenje Kosovske policije je pažljivo ispitalo ove navode.

Dosadašnji zaključci ukazuju da konkretni incident o zlostavljanju u policijskoj stanici u Dečanima koji je pomenut u izveštaju Komiteta ne može da bude verifikovan bez dodatnih informacija. Prema Kosovskoj policiji ne postoji zabeležena izjava pritvorenog lica u kojoj se ono žali na opisano zlostavljanje. Razgovarano je sa 60 policajaca Kosovske policije i nijedan od njih nije mogao da se seti tog incidenta. Ni međunarodni policajac koji je navodno intervenisao da se omogući lekarski pregled nije dao izjavu o tome, a nije registrovana ni lekarska intervencija. Konačno, nisu mogle da budu pronađene dodatne informacije koje podržavaju ove navode.

Imajući u vidu nedostatak dokaza, kao i nepostojanje informacija o vremenu kada se ovaj incident navodno dogodio, kao i o imenu pritvorenog lica, nije moguće doneti konačan zaključak o ovom slučaju. Ako Komitet ima dodatne informacije o ovom slučaju, Kosovska policija bi želela da ih dobije da bi dodatno ispitala ove navode.

Kada se radi o korišćenju sile od strane policajaca Kosovske policije, lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova je veoma svesno važnosti poštovanja principa proporcionalnosti i potrebe – što predstavlja jedan od razloga zašto ono daje veliki značaj izveštaju Komiteta.

Po pravilu, policajci Kosovske policije mogu da koriste samo potrebnu i proporcionalnu silu u toku postupaka hapšenja i pritvora, u skladu sa važećim zakonom. U vezi sa tim, rukovodstvo Kosovske policije stavlja veliki naglasak na prevenciju neprofesionalnog i nezakonitog ponašanja policajaca protiv pritvorenih lica i lica koja su predmet policijskih postupaka. Sredstva protiv takvog ponašanja su predviđena u postojećem zakonskom okviru: važeći zakon o policiji predviđa oštre kazne protiv policajaca koji ne poštuju prava lica lišenih slobode.

Pored toga, lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova, zajedno sa rukovodstvom Kosovske policije pomaže u formulisanju pomoćnih propisa i operativnih postupaka. Među nacrtima zakona koji su trenutno u završnoj fazi je i Administrativni zakon o težim i lakšim prekršajima. Namera ovog nacrta zakona je da se ojačaju kazne protiv policajaca Kosovske policije koji koriste nepotrebnu silu i/ili je koriste na neproporcionalan način¹. Takve akcije će u buduće postati teži prekršaji, a zakon će omogućiti i da tužilaštvo podnese krivičnu prijavu protiv policajaca Kosovske policije.

Adekvatno korišćenje sile i poštovanje osnovnih ljudskih prava u toku policijskog postupka su suštinski delovi u opsežnim obukama kroz koje prolaze policajci Kosovske policije. Osnovna institucionalna obuka obuhvata časove o ljudskim pravima, a od novih pripadnika Kosovske policije se traži da polože test iz ljudskih prava pre nego što stupe na dužnost. Časovi iz ljudskih prava su takođe obezbeđeni za policajce Kosovske policije u okviru tekućih institucionalnih obuka.

U septembru 2008. godine u Kosovskom centru za edukaciju i razvoj javne bezbednosti održan je projekat „Obuka trenera“. Cilj je bio da se obuče profesionalni instruktori za ljudska

¹ Član 164 Uredbe UNMIK-a br. 2003/25 o privremenom krivičnom zakonu Kosova, 6. jul 2003. godine, govori o zlostavljanju u toku obavljanja službene dužnosti.

prava, policijski etički kodeks i korišćenje sile, koji će zatim obučavati policajce Kosovske policije u šest regiona Kosova do kraja 2008. godine.²

Pored toga, u okviru kontinuiranog obrazovanja, rukovodstvo Kosovske policije takođe prihvata ponude iz drugih institucija i organizacija u vezi pružanja kurseva iz ljudskih prava za policajce Kosovske policije, uz uslov da teme nisu već obuhvaćene internom obukom u okviru rada Kosovske policije.

Posebna pažnja je posvećena policajcima Kosovske policije koji su na stalnim poslovima u centrima za zadržavanje lica. Posle preporuka Službe komiteta Policije UNMIK-a za sprečavanje mučenja,³ u novembru 2007. godine održana je obuka za policajce Kosovske policije koji rade u centrima za zadržavanje lica. Ove obuke, koje je sproveo Odeljenje za obuku Kosovske policijske službe, služile su za povećanje znanja o različitim aspektima postupaka hapšenja i pritvora i da se profesionalizuje pristup policajaca Kosovske policije u odnosu na postupke i održavanje međunarodnih standarda u toku postupka pritvaranja.

Sve u svemu, kombinacija postojećeg zakonskog okvira i redovne obuke, služi da kontinuirano podseća osoblje Kosovske policije na važnost poštovanja prava lica koja su lišena slobode.

Lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova naglašava da su date dozvole nevladinim organizacijama, koje im omogućavaju neometan pristup policijskim stanicama, uključujući i ćelije za pritvor, da prate rad ovih organa. Ovo nezavisno praćenje od strane kosovskog civilnog društva dodatno podržava poštovanje važećih zakona i standarda ljudskih prava od strane Kosovske policije.

Stav 13

Komitet preporučuje da se preduzmu odgovarajući koraci kako bi se obezbedilo da lica koja su možda bila žrtve zlostavljanja od strane policajaca budu u mogućnosti da podnesu zvaničnu pritužbu.

Sistem za podnošenje formalnih žalbi postoji i funkcioniše. Priručnik o politici i postupcima KPS-a (Priručnik o politici i postupcima) sadrži detaljne informacije o postupcima koji su na raspolaganju i predviđa da žalbe koje su građani ili uhapšena lica podnela protiv Kosovske policije moraju da budu ispitane, bez obzira da li je žalba primljena u pisanom ili usmenom obliku.⁴

Gore pomenuti nacrt Administrativnog zakona o težim i lakšim prekršajima takođe predviđa obavezu primanja žalbi građana. Prema ovom zakonu, u težu povredu dužnosti spada uništavanje ili izmena žalbe, pri čemu je za oba dela predviđena odgovarajuća kazna.

Pravo na žalbu je u potpunosti uvedeno u važeći zakon o policiji. Zakon predviđa da svi građani imaju pravo da podnose žalbe protiv policajaca svih činova, kao i protiv civilnih službenika koji rade u Kosovskoj policiji.

² Obuke su održane na preporuku misije OEBS-a na Kosovu.

³ Služba Komiteta Policije UNMIK-a za sprečavanje mučenja osnovana je pri Inspekcijskoj službi UNMIK Policije u julu 2007. godine u cilju vršenja kontrole pritvorskih ćelija i davanja preporuka za poboljšavanje uslova u tim ćelijama. Ova služba je osnovana na ad hok osnovu i raspuštena je posle tri meseca. Jedna od njenih preporuka bila je da se pruži posebna obuka policajcima koji rade u pritvorskim centrima.

⁴ Priručnik o politici i postupcima Kosovske policijske službe, br. 4-20, 2007.

Od posete Komiteta, u svim policijskim stanicama, u delovima kojima javnost ima pristup, postavljeni su posterii koji sadrže postupak podnošenja formalne žalbe.

Istražno odeljenje pri Policijskom inspektoratu Kosova počelo je sa radom u oktobru 2007. godine. Istražno odeljenje pokreće unutrašnje istražne postupke protiv osoblja Kosovske policije i ispituje žalbe građana na teške disciplinske prekršaje. Predmeti koje priprema Istražno odeljenje sadrže preporuke i šalju se na razmatranje Komisiji za viša policijska imenovanja i disciplinu.

Kao takav, postupak podnošenja žalbi obezbeđuje da svaki građanin može da podnese formalnu žalbu protiv Kosovske policije, koju relevantni organi brižljivo istražuju.

Stav 14

Komitet preporučuje nadležnim organima da, kad god uhapšeno lice koje je izvedeno pred tužioca ili sudiju optuži policiju za navodno zlostavljanje, obezbede da te optužbe budu evidentirane u pisanoj formi, da odmah bude donet nalog za sudsko-medicinski pregled, i da neophodni koraci budu preduzeti kako bi se obezbedilo da optužbe budu valjano ispitane. Ovakav pristup trebalo bi primenjivati bilo da ta osoba ima vidljive povrede na sebi ili ne. Štaviše, čak i u odsustvu izričite tvrdnje o zlostavljanju, tužilac ili sudija bi trebalo da zatraže sudsko-medicinski pregled kad god postoje drugi osnovi (npr. vidljive povrede, opšti izgled i držanje osobe) za sumnju da je došlo do zlostavljanja.

Pored toga, Komitet preporučuje preduzimanje odgovarajućih koraka kako bi se obezbedilo da tužioci/sudije vode postupak na način koji licima u postupku omogućava da daju izjavu o tome kako je prema njima postupano.

Sudije i tužioci imaju obavezu da se pridržavaju zakona i da primenjuju princip pravilnog postupanja tokom celog postupka. Zlostavljanje predstavlja krivično delo prema Privremenom krivičnom zakonu.⁵ U tom pogledu, tužilac mora da pokrene istragu bez obzira da li je ili nije podneta odgovarajuća žalba, ako postoji dovoljan osnov koji ukazuje na bilo koji vid zlostavljanja. Takve istrage obuhvataju i lekarske preglede uvek kada je to potrebno.⁶

Ako lice odluči da ne obavesti sudiju ili tužioca o zlostavljanju koje je pretrpelo, to ne znači odricanje od prava na to. Pored toga, bilo koji navod o zlostavljanju može da bude procesuiran i putem žalbe građana ili advokata okrivljenog.

Stav 16

Komitet bi želeo da dobije prikaz svih pritužbi o policijskom zlostavljanju koje je KPI primio u 2007. godini i o ishodu odnosnih disciplinskih i/ili krivičnih postupaka (navode, kratke opise zaključaka relevantnog suda ili organa, presudu, izrečenu kaznu/sankciju).

Od 1. oktobra 2007. do 30. jula 2008. godine, Istražno odeljenje Policijskog inspektorata Kosova primilo je 1519 predmeta, u vidu žalbi građana ili unutrašnjih istraga protiv osoblja Kosovske policije.

⁵ Član 164, Zlostavljanje pri obavljanju službene dužnosti, Uredba UNMIK-a br. 2003/25 o privremenom krivičnom zakonu Kosova, 6. jul 2003.

⁶ Član 220 stav. 1, Uredba UNMIK-a br. 2003/25 o privremenom krivičnom zakonu Kosova, 6. jul 2003.

U tromesečnom periodu od 1. oktobra 2007. do 31. decembra 2007. godine, Policijski inspektorat Kosova primio je ukupno 250 predmeta, od kojih su 122 žalbe građana na nepropisno postupanje od strane policajaca Kosovske policije, dok se 128 predmeta odnosi na pokretanje unutrašnjih istraga (vidite tabelu 1).

Tabela br.1. Statistički podaci o predmetima Policijskog inspektorata Kosova

Predmeti koje je primio Policijski inspektorat Kosova od 01.10.07.-31.12.07.	
Žalbe građana	122
Pokretanje unutrašnjih istraga	128
Ukupan broj predmeta:	250
Predmeti koje je vodio Policijski inspektorat Kosova	
Predmeti o kojima je vodio istragu Policijski inspektorat Kosova	40
Predmeti u fazi preliminarne istrage	72
Odbijeni predmeti	43
Predmeti upućeni Direktoratu za profesionalne standarde	95
Najčešće optužbe	
Nepropisno postupanje	46
Korišćenje sile	30
Nepoštovanje vremena za odmor	13
Krivična dela	10
Korupcija	6

Policijski inspektorat Kosova primio je 30 žalbi u kojima se navodi nezakonito korišćenje sile. Od ovih žalbi 17 je odbijeno pošto nisu bile obrazložene ili su bile neosnovane. Šest predmeta je vraćeno Direktoratu za profesionalne standarde, pošto su se incidenti desili pre 1. oktobra 2007. godine. Šest predmeta je istražio Policijski inspektorat Kosova, a preporučene kazne treba da potvrdi Komisija za viša policijska imenovanja i disciplinu.

Prvi predmet se odnosi na pet policajaca Kosovske policije koji su zlostavljali jednog građanina tokom hapšenja, a zatim ponovo dok je sedeo u policijskom automobilu. Policijski inspektorat Kosova je preporučio da se jedan policajac suspenduje na 60 dana bez primanja plate, dva policajca na po 30 dana, i da se dvojica policajaca kazne sa umanjenjem jedne mesečne plate za 20 procenata.

Dva druga predmeta odnosila su se na navodno neproporcionalno korišćenje sile od strane policajaca Kosovske policije pri obavljanju službene dužnosti u Uroševcu i Prištini. U oba slučaja Policijski inspektorat Kosova je preporučio suspenziju bez primanja plate u trajanju od 60 dana.

U četvrtom predmetu, Policijski inspektorat Kosova je preporučio suspenziju bez primanja plate u trajanju od 30 dana policajca Kosovske policije zbog korišćenja neproporcionalne sile u toku hapšenja u Dečanima.

Peti predmet odnosi se na jednog policajca koji je otpužen za nanošenje telesnih povreda dok je bio van dužnosti. Policajac je suspendovan i ne prima platu do završetka krivične istrage.

Poslednji predmet odnosi se na poručnika u policijskoj stanici u Vučitrnu, koji je navodno zlostavljao osumnjičenog posle hapšenja. Policijski inspektorat Kosova je najpre predložio suspenziju bez primanja plate u trajanju od 60 dana. Pošto je isti poručnik već bio suspendovan zbog drugih optužbi, Policijski inspektorat Kosova je preporučio da on bude otpušten iz Kosovske policije.

Do danas Istražno odeljenje Policijskog inspektorata Kosova je zatvorilo 70 predmeta, dok je jedan postupak u toku pred Komisijom za viša policijska imenovanja i disciplinu. Zbog promena u političkoj situaciji na Kosovu, Komisija za viša policijska imenovanja i disciplinu još nije počela sa radom. Ipak, očekuje se da će Komisija da preuzme svoje dužnosti u toku 2008. godine.

Stav 18

Komitet bi želeo da dobije detaljne informacije o svim redovnim ili vanrednim inspekcijama koje je Policijski inspektorat Kosova izvršio od aprila 2007. godine (ciljevi, zaključci itd).

Od aprila 2007. pa do kraja godine, Policijski inspektorat Kosova je izvršio sedam redovnih inspekcija.⁷ Inspekcije su sprovedene u sledećim oblastima:

- Budžet i finansijsko upravljanje;
- Postupci unapređivanja;
- Bezbednost u drumskom saobraćaju;
- Upravljanje voznim parkom;
- Održavanje zgrada; i
- Hapšenje i pritvor.

Sprovedena je i vanredna inspekcija u vezi sa ponašanjem Kosovske policije u toku civilnih nemira od 10. februara 2007. godine, pridržavanja Kosovske policije Uredbe UNMIK-a 2005/54 o okviru i rukovodećim principima Kosovske policijske službe od 20. decembra 2005. godine i u vezi rada Forenzičke laboratorije Kosovske policije. Detaljne informacije o vanrednim inspekcijama su date u gore pomenutom Godišnjem izveštaju za 2007. godinu.

Vanredna inspekcija u vezi događaja od 10. februara 2007. godine imala je za cilj da proceni rad viših oficira Kosovske policije koji su bili odgovorni za policajce Kosovske policije koji su bili na dužnosti u ulici Majke Tereze u toku nemira tog dana. Konkretno, Policijski inspektorat Kosova procenio je komandovanje policajcima Kosovske policije od strane njihovih nadređenih, planiranje koje je urađeno pre tog događaja kada se radi o komandovanju i kontroli, kao i naučene lekcije.

⁷ Za detaljne informacije o redovnim inspekcijama koje su izvršene od početka 2007. godine, pogledajte Godišnji izveštaj za 2007. godinu Policijskog inspektorata Kosova, koji je dat u prilogu ovom izveštaju.

Za ovu inspekciju informacije su prikupljene iz različitih izvora, kao što su razgovori sa policajcima Kosovske policije svih činova, kao i iz snimljenog video materijala. Inspekcija je utvrdila da policajci Kosovske policije nisu bili opremljeni potrebnim sredstvima za suočavanje sa nemirima, kao što su gas maske, suzavac ili vodeni topovi. Policajci Kosovske policije takođe nisu imali puške za ispaljivanje gumenih metaka, slične onima koje su prema forenzičkim nalazima izazvale smrt dva lica. Jedino su jedinice UNMIK Policije bile opremljene suzavcem i puškama za ispaljivanje gumenih metaka.

Pored toga, Policijski inspektorat Kosova je potvrdio da regionalne jedinice Kosovske policije za operativnu podršku nisu dobile odgovarajuću obuku koja bi im omogućila da se nose sa nemirima. U nekim regionima regionalne jedinice za operativnu podršku su dobile obuku iz „danskog“ modela obuke za civilne nemire. U drugim regionima, kao što je Peć, regionalne jedinice za operativnu podršku su obučene prema modelu italijanskih karabinjera, koji se pokazao posebno uspešnim pri suzbijanju civilnih nemira i kontroli mase. Posle preporuka Policijskog inspektorata Kosova, posebne jedinice Kosovske policije sada dobijaju obuku prema modelu italijanskih karabinjera.

Policijski inspektorat Kosova je takođe bio ovlašćen da prati istragu koju je vodio UNMIK u vezi sa smrću dva lokalna civila u toku događaja od 10. februara 2007. godine. Radna grupa UNMIK-a koja je vodila istragu, potvrdila je da je smrt oba muškarca nastupila kao direktna posledica korišćenja gumenih metaka koji su ispaljeni da bi se rasterala masa. Meci koji su izvađeni iz tela žrtava klasifikovani su kao meci „RB1“. Radna grupa je utvrdila da je u toku demonstracija od 10. februara 2007. godine, metke RB1 ispaljivao samo jedan tim kojeg su činili policajci iz rumunske policijske jedinice.

Stav 20

Komitet bi voleo da bude informisan o konkretnim merama koje su nadležni organi preduzeli u svetlu iznad pomenutih istraga iz stavova 19 i 20, u svetlu sprečavanja ponovne pojave sličnih incidenata u budućnosti.

U svetlu istrage februarskih dešavanja, komesar UNMIK Policije je izdao uputstvo svim nacionalnim policijskim kontigentima kojim se naređuje da ne koriste gumene metke pri očuvanju javnog reda i da obezbede da gumeni meci budu povučeni iz njihovih arsenala.

Inspekcija ponašanja policajaca Kosovske policije u toku događaja od 10. februara 2007. godine koju je sproveo Policijski inspektorat Kosova, pokazala je da postoji nedostatak koordinacije između različitih policijskih jedinica, a neposedovanje odgovarajuće opreme onemogućilo je jedinicu za operativnu podršku da efikasno obavi svoje zadatke. Ovi problemi su rešeni. Trenutno posebne jedinice Kosovske policije dobijaju istu obuku, na osnovu modela italijanskih karabinjera.

Preporuke Policijskog inspektorata Kosova pomogle su Kosovskoj policiji da se uspešno nosi sa demonstracijama koje su se desile posle 10. februara 2007. godine i da spreči slične incidente.

Iz perspektive UNMIK Policije, lekcije koje su naučene u toku događaja od 10. februara 2007. godine poslužile su da se poboljša koordinacija između snaga na terenu. Konkretno, komunikacija između Kosovske policije, nacionalnih policijskih kontigenata i KFOR-a je ojačana. Pored toga, UNMIK Policija je poboljšala radne standarde Kosovske policije

obezbeđivanjem jednoobrazne obuke, čime je omogućeno da se KP efikasno nosi sa nemirima i kontrolom mase.

Mere predostrožnosti

Stav 26

Komitet preporučuje preduzimanje koraka kojima bi se obezbedilo da pravo na advokata uživaju sva lica koja su zadržana u policiji, od samog početka lišavanja slobode.

Lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova, koje je svesno preporuka Komiteta, slaže se u pogledu važnosti obezbeđivanja pristupa advokata od samog trenutka lišavanja nekog lica slobode, kao osnovne mere predostrožnosti protiv zlostavljanja.

U vezi sa tim, važeći zakon obezbeđuje pravo uhapšenog lica da dobije pomoć advokata po svom izboru, kao i da bude obavešten o tom pravu.⁸ Ovo je navedeno u Priručniku o politici i postupcima, koji propisuje da uhapšeno lice posle hapšenja bude usmeno obavješteno od strane policajca o pravu da dobije pomoć od advokata. Pored toga, po dolasku u policijsku stanicu, uhapšeno lice biva obavješteno o njegovim/njenim pravima u pisanom obliku, kada dobija obrazac o „Pravima uhapšenog lica“, koji treba da potpiše. Potpisani obrazac se prilaže u predmetnu dokumentaciju. U skladu sa Privremenim krivičnim zakonom Kosova⁹ i Priručnikom o politici i postupcima, uhapšeno lice takođe biva obavješteno o pravu da besplatno dobije advokata, ako ono ne može sebi da priušti plaćanje pravne pomoći.¹⁰

Samo u posebnim slučajevima organima je dozvoljeno da ispituju uhapšeno lice pre nego što stigne advokat. Takvi posebni slučajevi su zasnovani na razumnim osnovama za donošenje zaključka da informacije dobijene od uhapšenog lica mogu da omoguće da bude spasen život nekog drugog lica. Prema Priručniku o politici i postupcima, „takvo ispitivanje može da bude sprovedeno samo u pogledu dobijanja te informacije. Čak i u takvim slučajevima, prava uhapšenog lica ne mogu da budu prejudicirana, a po dolasku advokata, njemu mora da bude omogućen trenutni pristup uhapšenom licu.”

Pored toga, u izuzetnim slučajevima prema Privremenom krivičnom zakonu Kosova, pravo na pomoć advokata može da bude odloženo na period do 24 sata od trenutka hapšenja „kada je uhapšeno lice osumnjičeno za delo terorizma ili organizovanog kriminala i kada tužilac ili nadležni istražni sudija utvrdi da je takvo odlaganje opravdano izuzetnim potrebama predmeta. Tužilac ili nadležni istražni sudija može, pre isteka prvog perioda u trajanju do 24 sata da naloži dodatno odlaganje od 24 sata ukoliko to zahtevaju izuzetne potrebe istrage predmeta.”¹¹

Svi komandiri policijskih stanica su informisani putem uputstava koja su poslata u oktobru 2007. godine o potrebi poštovanja prava uhapšenog lica na pravnu pomoć. Uvođenjem obrasca „Prava uhapšenog lica“ kao i primenom Priručnika o politici i postupcima, preuzeti su potrebni koraci da se obezbedi da ovo pravo bude poštovano.

⁸ Član 12, Uredba UNMIK-a br. 2003/26 o privremenom krivičnom zakonu Kosova, 6. jul 2003.

⁹ Uredba UNMIK-a br. 2003/26.

¹⁰ Uredba UNMIK-a br. 2001/28 o pravima lica uhapšenih od strane organa reda, 11. oktobar 2001, Priručnik Kosovske policijske službe o politici i postupcima 2007, Broj politike 4-11.

¹¹ Stav 3.7, Uredba UNMIK-a br. 2001/28 o pravima lica uhapšenih od strane organa reda, 11. oktobar 2001.

Stav 27

Komiteta preporučuje da se preduzmu koraci u svim policijskim ustanovama tako da se obezbedi da svi lekarski pregledi pritvorenih lica budu vršeni tako da policajci ne mogu da slušaju i, osim ako dotični lekar ne zahteva drugačije u određenom slučaju, van vidnog polja policajaca.

Lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova se slaže da lekarski pregledi treba da se odvijaju u atmosferi poštovanja poverljivosti. Ovo je naglašeno u Standardnim operativnim postupcima „pritivorskih centara“¹² koji se bave postupkom sa pritvorenim licima i poštovanjem principa poverljivosti.

Stav 29

Komiteta preporučuje preduzimanje koraka kako bi se obezbedilo da sva lica pritvorena u policiji – zbog bilo kog razloga – budu u celosti obavještena o svojim osnovnim pravima (uključujući pravo na usluge lekara) od samog početka lišavanja slobode (to jest, od trenutka kad su obavezni da ostanu u policiji). Ovo bi trebalo da bude osigurano pružanjem jasnih usmenih informacija na samom početku zadržavanja, s tim da, što je pre moguće (tj, odmah nakon prvog ulaska u policijske prostorije), budu pružene dodatne informacije u pisanoj formi u kojoj su jasno opisana prava pritvorenih lica. Ovaj formular bi trebalo da bude dostupan na odgovarajućem broju jezika. Osim toga, treba od dotičnih lica zatražiti da potpišu izjavu kojom potvrđuju da su obavještena o svojim pravima.

Od posete delegacije Komiteta, situacija u pogledu informisanja pritvorenih lica o njihovim osnovnim pravima je značajno poboljšana. Posle hapšenja, lice biva usmeno obavješteno o njegovim/njenim pravima. Ova prava se ponavljaju u obrascu „Prava uhapšenih lica“, koji postoji na albanskom, srpskom i engleskom jeziku, koji uhapšeno lice dobija na potpis po dolasku u pritvorski centar.

Obrazac „Prava uhapšenog lica“ sadrži sledeće:

- Spisak prava na službenom jeziku koji pritvoreno lice poznaje;
- Pravo na pravnu pomoć;
- Pravo na zahtevanje lekarskog pregleda od strane doktora po njegovom/njenom izboru; i
- Pravo na obavještanje članova porodice.

Uhapšeni stranci imaju pravo da obaveste i komuniciraju sa kancelarijom za vezu ili diplomatskom misijom svoje zemlje, ili da obaveste i komuniciraju sa predstavnikom nadležne međunarodne organizacije, ukoliko je pritvoreno lice izbeglica.

Stav 33

Komiteta preporučuje da u svakoj policijskoj stanici na Kosovu bude vođena jedna sveobuhvatna evidencija o pritvaranju za svako pritvoreno lice.

Lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova, kao i rukovodstvo Kosovske policije dali su veliku važnost otvaranju i vođenju adekvatne evidencije o pritvorenim licima. U tom pogledu

¹² Odeljenje za javni red i mir Kosovske policijske službe, *Standardni operativni postupci*, DRP/DPZH/0278/07, 2007.

postignuta su značajna poboljšanja, a od oktobra 2007. godine sve policijske stanice na Kosovu koriste iste obrasce za vođenje evidencije o pritvorenim licima.

Izmene i dopune Standardnog operativnog postupka „Pritvorske ćelije“, uvode sledeća tri standardizovana obrasca koji ulaze u dosije pritvorenog lica po prijemu u pritvorski centar:

Prava uhapšenog lica;

Odluka za uhapšeno lice; i

Odluka o oslobađanju uhapšenog lica.

Ovi obrasci mogu da se pronađu na intranetu Kosovske policije na albanskom, srpskom i engleskom jeziku, a svi policajci Kosovske policije su obučeni da pravilno popunjavaju ove obrasce.

Pored toga, treba preduzeti korake da:

- **dokumentacija o pritvoru bude poslata zajedno sa pritvorenikom kad on/ona budu premeštani u drugu policijsku stanicu, a da kopija bude čuvana u početnoj policijskoj stanici.**

Regionalni pritvorski centri izveštavaju svakog jutra regionalne policijske stanice o pritvorenim licima. Pored toga, rukovodstvo Kosovske policije pridržava se preporuka Komiteta kada se radi o prebacivanju dokumentacije o pritvoru. U slučaju da dođe do prebacivanja pritvorenog lica, dokumentacija o pritvoru se šalje sa licem, dok se kopija čuva u policijskoj stanici.

- **obaveza vođenja evidencije o zadržavanju u pritvoru važi od trenutka kad pritvorenik stigne u policijsku stanicu (t.j. čak i tokom prvih šest sati zadržavanja, pre nego što tužilac odobri pritvor u trajanju do 72 sata);**

Po pravilu dokumentacija o pritvoru se sada otvara po dolasku lica u policijsku stanicu.

Kada se radi o policijskoj stanici br. 2 u Prištini, ova stanica nema ćelije za pritvor. Stoga, lica koja uhapsi jedinica za borbu protiv kriminala koja je stacionirana u stanici br. 2, koja se bavi samo teškim krivičnim delima, prebacuju se u policijsku stanicu br. 1 gde se registruju i pritvaraju. Sva dokumentacija o pritvoru nalazi se u policijskoj stanici br. 1. Pritvorenici se samo za potrebe ispitivanja, u maksimalnom trajanju od dva sata, prebacuju u policijsku stanicu br. 2. Dokumentacija koja sadrži podatke o datumu i vremenu ispitivanja se takođe čuva u policijskoj stanici br. 1.

Rukovodstvo Kosovske policije je svesno da ova situacija treba da bude poboljšana. Stoga, novi projekat renoviranja i izgradnje predviđa da svaki pritvorski centar ima i prostorije za ispitivanje.

- **obaveza vođenja evidencije zadržavanju u pritvoru važi i za policijske stanice bez pritvorskih objekata u kojima se osumnjičeni zadržavaju zbog ispitivanja.**

Rukovodstvo Kosovske policije je svesno da zadržavanje lica do šest sati u policijskim stanicama koje nisu adekvatno opremljene za ovu namenu pokreće određen broj zabrinutosti, uglavnom u vezi poštovanja zahteva da se odmah otvori dokumentacija o pritvoru za uhapšeno lice. Policijske stanice koje nemaju prostora za pritvorske ćelije su identifikovane i

biće preduzeti koraci da se uhapšena lica direktno prebacuju u stanice koje imaju dovoljne kapacitete.

Stav 28

Komiteta preporučuje da budu preduzeti koraci da bi se garantovala poverljivost medicinskih podataka u svim policijskim ustanovama.

Lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova slaže se da poverljivost medicinskih podataka mora da bude obezbeđena. Ipak, Ministarstvo smatra da se sa medicinskim podacima postupa sa potrebnom pažnjom. Sva medicinska dokumentacija se čuva u dokumentaciji o pritvoru pritvorenog lica, koja je poverljive prirode. Samo policajac zadužen za bazu podataka ima pristup ovoj dokumentaciji. Ovo je bezbedan i efikasan metod za čuvanje dokumentacije.

Stav 30

Komiteta preporučuje da budu preduzeti koraci da se stane na kraj praksi ispitivanja osumnjičenih kao „svedoka“ a da im nisu saopštena njihova prava.

Lokalno Ministarstvo unutrašnjih poslova primećuje da Policijski inspektorat Kosova nije naišao na probleme u toku svojih inspekcija, niti je dobio žalbe u tom pogledu. Ipak, rukovodstvo Kosovske policije će pažljivo pratiti situaciju kada se radi o ovom pitanju u cilju sprečavanja bilo kakvog kršenja važećeg zakona.

Stav 31

Dugoročni cilj trebao bi da bude da se ispitivanja, po pravilu, vrše samo u policijskim stanicama koje imaju kapacitete za pritvor.

Služba za unutrašnju kontrolu Kosovske policije, kao i Jedinica Komiteta UNMIK-a za sprečavanje mučenja, naveli su potrebu za postojanjem adekvatnih prostorija za ispitivanje. Ova preporuka je integrisana u generalni projekat renoviranja i izgradnje, koji sprovodi Projektna služba Kancelarije Ujedinjenih nacija.

Projekat konkretno predviđa izgradnju adekvatnih prostorija za ispitivanje u svakom pritvorskom centru. Naglasak će biti stavljen na adekvatnu bezbednost, veličinu, osvetljenje i ventilaciju ovih prostorija.

Uslovi pritvora

Stav 37

Komiteta preporučuje da bez odlaganja budu preduzeti koraci kako bi se obezbedilo da materijalni uslovi pritvora budu značajno poboljšani u posećenim policijskim stanicama (i, ako je potrebno, u ostalim policijskim pritvorskim objektima na Kosovu), naročito kad je reč o prirodnom osvetljenju, ventilaciji i higijeni.

Od posete Komiteta, većina pritvorskih ćelija u policijskim stanicama je poboljšana kada se radi o higijenskim uslovima. U periodu od tri meseca, Jedinica Komiteta UNMIK-a za sprečavanje mučenja sprovodila je svakodnevne posete zajedno sa članovima Kosovske policije slučajno odabranim policijskim stanicama. Jedinica UNMIK-a koja je bila raspuštena pošto je ispunila svoj zadatak, utvrdila je i dokumentovala poboljšanja kada se radi o materijalnim uslovima u pritvorskim ćelijama, prostorijama za ispitivanje, ujednačavanju

dokumentacije, pružanju lekarskih usluga i obroka. Utvrđeno je da u nekim stanicama postoji potreba za poboljšanjem u održavanju standardnih higijenskih uslova, i one su uključene u projekat renoviranja.

Konkretno, u policijskoj stanici u Štimlju, napravljena je nova ćelija za pritvor. Posle instalacije kamera interne televizije ona će postati operativna.

Takođe, utvrđeno je da su u policijskoj stanici u Gnjilanu pritvorske ćelije suviše male za pritvaranje uhapšenih lica. Trenutno se pravi nova zgrada, koja će služiti kao policijska stanica i pritvorski centar.

Stav 37

Komiteo preporučuje da organi vlasti razviju detaljan plan na osnovu kojeg će postepeno renovirati sve policijske objekte za pritvor na Kosovu.

Procena 28 policijskih pritvorskih centara koja je izvršena u periodu od jula do novembra 2007. godine utvrdila je potrebu za poboljšanjem, pa je napravljen projekat za renoviranje i izgradnju sa sledećim ciljevima:

- a. izgradnja pet pritvorskih centara;
- b. renoviranje 15 postojećih pritvorskih centara;
- c. eliminacija manjih nedostataka u već renoviranim pritvorskim centrima; i
- d. obezbeđivanje opreme za stalno zaposlene u pritvorskim centrima, posebno u pritvorskim centrima koji primaju veliki broj uhapšenih lica, sa adekvatnim modernim sredstvima za pritvor pritvorenika visokog rizika.

Ovaj projekat je usvojen u aprilu 2008. godine i objavljen je poziv na dostavljanje ponuda. Građevinske dozvole su dobijene za pritvorske centre u Gnjilanu, Podujevu, Lipljanu, Vitini i Obiliću. Realizaciju ovog projekta sprovede Kancelarija Ujedinjenih nacija za projektne usluge.

Stav 35

Prema mišljenju Komiteta, ćelije dimenzija od oko 2.5 m² (kao što su one u policijskoj stanici u Dečanima) trebalo bi koristiti jedino za potrebe privremenog zadržavanja, ne više od nekoliko sati, i nikada ih ne treba koristiti za noćenje.

Posle posete Komiteta, pritvorske ćelije u policijskoj stanici u Dečanima su zatvorene i ne koriste se više.

Ostala pitanja

Stav 38

Prema mišljenju Komiteta, pribegavanje praksi vezivanja pritvorenika lisicama za fiksne predmete nije prihvatljivo ako se koristi u dužem periodu ili kada ili naočigled drugih. Pored toga, ne može biti opravdanja za upotrebu lisica dok se osumnjičeni ispituje. Generalno, lisice ne bi trebalo koristiti kao zamenu za propisne objekte za zadržavanje.

Vezivanje pritvorenika lisicama za fiksne predmete je kažnjiva praksa koju ne toleriše rukovodstvo Kosovske policije. Ovo i pravilno korišćenje lisica reguliše Priručnik za politiku i postupke.¹³

Stav 39

Komitet bi želeo da od UNMIK-a dobije komentare o isticanju političkih simbola koje je delegacija primetila u policijskoj stanici br. 1 u Prištini.

Jedinica Komiteta UNMIK-a za sprečavanje mučenja je navela lokacije na kojima su primećeni politički simboli ili literatura, a rukovodeće osoblje Kosovske policije je obavешteno da ovi simboli ili literatura treba da budu uklonjeni.

Ministarstvo unutrašnjih poslova je obavestilo UNMIK da su ovi politički simboli uklonjeni iz policijske stanice br. 1 u Prištini.

Ustanove pod nadležnošću Ministarstva pravde

B. Kaznene ustanove

Zlostavljanje

Stav 42

Komitet preporučuje da uprava zatvora Dubrava, Kazneno-popravnog doma u Lipljanu i Pritvorskog centra u Prištini podseti svoje osoblje da su svi vidovi zlostavljanja zatvorenika (uključujući verbalno zlostavljanje) neprihvatljivi i da će biti primereno kažnjeni.

Lokalno Ministarstvo pravde i Kosovska popravna služba, koji su upoznati sa preporukama Komiteta, slažu se da je od najveće važnosti da se podrže i poštuju prava pritvorenika i zatvorenika. U vezi sa tim dato je pisano uputstvo 2007. godine direktorima svih popravnih ustanova koje ih podseća da je zlostavljanje pritvorenih ili zatvorenih lica neprihvatljivo, u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija,¹⁴ i Standardnim operativnim postupkom br. 6.2 „Upotreba sile“, i da će takvo ponašanje biti sankcionisano.

Pored toga, u okviru institucionalnih obuka za osoblje Kosovske popravne službe, obavezni su časovi o ljudskim pravima, pravima zatvorenika, pravilima protiv zlostavljanja i posebno o evropskim zatvorskim pravilima. Svake godine između 120 i 180 zaposlenih iz Kosovske popravne službe prolazi obuku u Kosovskom centru za javnu bezbednost i razvoj.

U vezi sa tim, postojeći zakoni, standardni operativni postupci, kao i postojeći plan obuke, šalju jasnu poruku svom osoblju Kosovske popravne službe da zlostavljanje pritvorenih lica nije prihvatljivo i da će biti kažnjavano.

¹³ Priručnik Kosovske policijske službe za politiku i postupke 2007, Politika br. 4-19.

¹⁴ Uredba UNMIK-a 2004/46 o zakonu o izvršenju krivičnih sankcija, 2005.

Stav 44

Komitet preporučuje sprovođenje nezavisne istrage incidenta iz stava 44 u vezi navodnog zlostavljanja/prekomerne upotrebe sile od strane Interventne jedinice i da, ukoliko se to pokaže potrebnim, budu izrečene odgovarajuće sankcije na svim nivoima.

Kada se radi o slučaju opisanom u stavu 44, Kosovska popravna služba je uzela ove navode veoma ozbiljno i sprovedene su dve istrage: jednu je sproveo Centralni direktorat, a drugu Institucija kosovskog ombudsmana. Obe istrage su zaključile da Interventna jedinica nije vršila zlostavljanje niti je koristila prekomernu silu.

22. februara 2007. godine došlo je do tuče između dva zatvorenika koju je video direktor zatvora Dubrava, kao i šef obezbeđenja. Od interventne jedinice je zatraženo da pomogne i razdvoji dva zatvorenika. Zatvorenik koji je bio napadnut poslat je u zatvorsku bolnicu na lečenje. Zatvoreniku koji je napao drugog zatvorenika izrečena je disciplinska mera izolacije u trajanju od 15 dana.

Posle opsežne istrage, na osnovu razgovora sa svedocima i učesnicima, ni ombudsman ni Centralni direktorat nisu mogli da dokažu da su navodi o zlostavljanju ili prekomernoj upotrebi sile osnovani.

Kao opšte pravilo i prema Standardnom operativnom postupku br. 6.2 „Upotreba sile“, svi incidenti sa korišćenjem sile se ispituju u zatvoru i centrali. U slučaju prekomerne upotrebe sile, otvara se unutrašnja istraga, i u zavisnosti od slučaja, moguća je i spoljna istraga.

Stav 50

Komitet preporučuje da odmah budu preduzeti koraci u zatvoru Dubrava i Kazneno-popravnom domu u Lipljanu kako bi se obezbedilo da, kad god postoje navodi o zlostavljanju nakon intervencije Interventne jedinice, odmah bude sprovedena unutrašnja istraga (bez štete po bilo koju istragu koju sprovode administrativni i/ili pravosudni organi). Pored toga, vođe dotičnih timova treba nakon svake intervencije da sastave detaljne izveštaje.

Od samog početka, Kosovska popravna služba želi da primeti da posle incidenta u kojem je bilo upotrebe sile ili u kojem je korišćena oprema za zadržavanje, svi članovi osoblja koji su u tome učestvovali moraju da podnesu izjavu/zapažanje. Prema Standardnom operativnom postupku br. 6.2 „Upotreba sile“, sledeći dokumenti moraju da budu popunjeni i prikupljeni od strane nadzornika posle svakog takvog incidenta:

- izveštaj o korišćenju sile;
- izjava/zapažanje od svakog člana osoblja koji je učestvovao u incidentu; i
- izveštaj o prekršaju, tamo gde je toga bilo.

Svi incidenti u kojima je bilo upotrebe sile se ispituju na oba nivoa, u zatvoru i u centrali. Komesar Kosovske popravne službe i direktor zatvora mogu da naredе istragu incidenta ako činjenice to zahtevaju

Kada se radi o slučaju opisanom u stavu 46, rukovodstvo Kosovske popravne službe je učinilo napore da pronađe dokaze koji podržavaju navode. Kada se radi o maloletniku kojem je navodno slomljena ruka, nije pronađena medicinska dokumentacija u Popravnom centru u

Lipljanu, niti je pronađeno bilo kakva naznaka o njegovom prebacivanju u bolnicu u Prištini. Slomljena ruka ne bi mogla da prođe nezapaženo jer je u takvom slučaju obavezan lekarski postupak.

U svetlu nedostatka dokaza, nepostojanja informacija o imenima maloletnika i nepostojanja lekarskih nalaza, rukovodstvo Kosovske popravne službe može samo da zaključi da se ovaj incident nije dogodio onako kako je o tome obavestena delegacija Komiteta. Kosovska popravna služba žali što ovi navodi nisu mogli opsežno da budu istraženi, ali poziva Komitet da joj dostavi bilo koju dodatnu informaciju koju ima, da bi se adekvatno ispitaio ovaj slučaj.

Kosovska popravna služba čini sve potrebne napore da spreči zlostavljanje i stvori zakonito okruženje u popravnim ustanovama. U ovom zadatku, Kosovskoj popravnoj službi pomaže UNMIK-ovo Odeljenje pravde / Odsek za krivične sankcije koji ima mandat da vrši posete, prati i savetuje. Svake nedelje Odsek za krivične sankcije vrši posmatračke posete u cilju širenja dobrih praksi u institucijama i daje preporuke rukovodstvu Kosovske popravne službe.

Stav 51

Komitet preporučuje da svim pripadnicima interventnih jedinica u zatvoru Dubrava i Kazneno-popravnom domu Lipljan bude skrenuta pažnja da bilo koja sila koja se koristi protiv zatvorenika u toku intervencija mora da bude ograničena na striktno potreban nivo i da, čim neposlušni zatvorenici budu stavljeni pod kontrolu, nema opravdanja za njihovo dalje udaranje.

Kosovska popravna služba bi želela da ukaže da interventne jedinice moraju, kao i ostalo osoblje, da se pridržavaju Standardnog operativnog postupka br. 6.2 „Upotreba sile“ i Standardnog operativnog postupka „Interventna jedinica“, na osnovu Zakona o izvršenju kaznenih sankcija.¹⁵

U prirodi njihovih dužnosti je da članovi interventnih jedinica mogu da se nađu u situacijama kada mora da se upotrebi sila. U toku intervencija jedinice mogu da koriste tehnike kontrole i zadržavanja kao odgovor na nasilno ili agresivno ponašanje zatvorenika. U tu svrhu, interventne jedinice prolaze kroz specifičnu obuku za korišćenje sile na proporcionalan način i u toku tih obuka se podsećaju da je apsolutno zabranjeno da se pribegava zlostavljanju ili maltretiranju zatvorenika.

Stav 52

Komitet preporučuje preduzimanje koraka od strane nadležnih organa kako bi se obezbedilo da smernice iz stava 52 budu primenjene u praksi u svim kaznenim ustanovama na Kosovu.

Kosovska popravna služba je bila veoma zabrinuta kada je čula navode da su članovi interventnih jedinica nosili maske koje nisu deo redovne uniforme. Stoga je svim direktorima u oktobru 2007. godine poslato opšte uputstvo, kojim se osoblje Kosovske popravne službe podseća da maske ne smeju da se nose pod nikakvim okolnostima.

Stav 47

Komitet želi da naglasi da svaki zatvorenik protiv kojeg je upotrebljena sila treba da ima pravo da ga lekar odmah pregleda i da, ako je potrebno, bude lečen.

¹⁵ Članovi 123 i 124, Uredbe UNMIK-a br. 2004/46 o Zakonu o izvršenju kaznenih sankcija, 2005.

Ministarstvo pravde i Kosovska popravna služba žele da istaknu da se korišćenje sile protiv zatvorenika shvata ozbiljno. Postoje odgovarajući postupci da bi se obezbedilo da svaki nasilni incident bude propisno registrovan.

Standardni operativni postupak br. 6.2 „Upotreba sile“ predviđa da posle incidenta u kojem je bilo upotrebe sile ili primene sredstava za zadržavanje, zatvorenika mora da pregleda što je pre moguće lekar. Rezultati pregleda i bilo koja naknadna intervencija moraju da budu dokumentovani u izveštaju Korišćenje sile.

Dokumentacija o nasilnom incidentu se ne smatra kompletnom sve dok zatvorenika ne pregleda lekar i dok svi izveštaji ne budu propisno napisani.

Stav 50

Komiteta poziva relevantne organe da vrše rotacionu promenu pripadnika interventnih jedinica u zatvorima.

Pored toga, od suštinske je važnosti da izuzetna pažnja bude posvećena izboru, zapošljavanju, obuci (uključujući upravljanje stresom), fizičkoj obuci i opremanju pripadnika specijalnih jedinica, kako bi se osiguralo da oni budu ti koji će na najbolji način rešavati rizične situacije (uz korišćenje minimuma sile).

Dok je koncept uvođenja rotacije pripadnika zatvorskih interventnih jedinica za pohvalu, u posebnim okolnostima koje postoje na Kosovu ovo nije izvodljivo. Pripadnici jedinica su interno regrutovani i moraju da ispune određene uslove u pogledu starosti i fizičke spremnosti. Regrutacija se vrši na dobrovoljnoj osnovi, pošto su zadaci ovih jedinica opasniji od onih u redovnoj službi. Stoga, samo mali broj osoblja Kosovske popravne službe želi da se pridruži jedinicama. Ovo ograničava izbor raspoloživog osoblja, pa bi u ovim okolnostima bilo problematično uvesti rotaciju pripadnika ovih jedinica, sve dok se okolnosti ne promene.

Kada se to kaže, pripadnici interventnih jedinica prolaze kroz specijalizovanu obuku za šta dobijaju uverenja. Uverenja moraju da se obnavljaju svake tri godine, što predstavlja obavezu čiji je zadatak da održi visoke profesionalne standarde u ovim jedinicama, u skladu sa međunarodnim pravom.

Pored početne osnovne obuke, interventne jedinice redovno prolaze kroz obuku. Svaka tri meseca imaju praktičnu obuku iz taktike koja se odvija u specijalnim prostorijama u zatvoru u Dubravi. Svaka zatvorska ustanova ima svog instruktora koji drži teoretska predavanja pripadnicima interventnih jedinica.

Kao deo institucionalne obuke održavaju se časovi iz upravljanja stresom koje pohađaju svi pripadnici Kosovske popravne službe, uključujući interventne jedinice. S vremena na vreme i obuke u toku posla, nevladine organizacije takođe drže časove iz upravljanja stresom.

Materijalni uslovi pritvora

Stav 54

Komiteta preporučuje da se bez odlaganja preduzmu koraci u pravcu renoviranja blokova u zatvoru Dubrava u kojim do sada te vrste radova još nisu vršene. Trebalo bi uložiti napore i na smanjenju broja zatvorenika u onim ćelijama koje su trenutno prenatrpane; cilj treba da bude obezbeđivanje najmanje 4 m² životnog prostora po zatvoreniku u ćeliji za više zatvorenika i 9 m² životnog prostora u ćeliji za jednog zatvorenika.

Kosovska popravna služba se slaže da je potrebno izvršiti popravke u zatvoru u Dubravi. Pošto je ustanova velika, renoviranja su vršena svake godine od 1999. godine. U vezi sa tim, većina blokova je već renovirana. Radovi na blokovima 5 i 7 su završeni 2008. godine. Sa renoviranjem bloka 8 se kasni, ali je renoviranje u toku.

Ostali pomoćni kapaciteti, kao što su delovi za rekreaciju i ostave su renovirani. Farma za odgoj životinja koja se nalazi izvan ulazne kapije se pravi, kao i prostorije za posetioce.

Generalno, kosovski pritvorski kapaciteti nisu prenatrpani. Situacija u toku 2007. godine bila je privremena zbog renoviranja pritvorskog centra u Peći, koji je ponovo otvoren u oktobru 2008. godine. Zatvorsko osoblje vodi računa da omogući zatvorenicima dovoljan životni prostor, a u toku renoviranja se pokušava da se ograniči problem prenatrpanosti koliko je god to moguće.

Stav 57

Komiteta preporučuje preduzimanje odgovarajućih koraka od strane nadležnih organa kako bi se u Kazneno-popravnom domu u Lipljanu otklonili nedostaci opisani u stavu 57.

Kosovska popravna služba se slaže da pritvorske ustanove treba da budu renovirane i održavane. U tu svrhu direktori ustanova mogu da podnesu zahteve za renoviranje u okviru postojećeg programa planiranja. Ovi projekti, ukoliko budu usvojeni, sprovedu se naredne godine.

Kada se radi o prenatrpanosti u vreme posete delegacije Komiteta, ovo je bio privremeni problem. Generalno ženski delovi ustanova nisu u potpunosti popunjeni i tamo nema prenatrpanosti.

Obezbeđivanje higijenskih uložaka u dovoljnoj količini i odgovarajućeg kvaliteta za žene zatvorenike je pitanje ljudskog dostojanstva. Kosovska popravna služba se slaže da situacija mora da bude promenjena, a komesar Kosovske popravne službe je izdao direktivu direktoru ustanove da obezbedi besplatne higijenske uloške.

Stav 59

CPT preporučuje da relevantni organi sprovedu odgovarajuće korake da bi ispravili gore navedene nedostatke u pritvorskim centrima koji su bili posećeni (kao što je opisano u stavu 58). Naročito treba preduzeti korake da bi se osiguralo sledeće:

- **da se u Pritvorskim centrima u Mitrovici i Gnjilanu, ćelije veličine između pet i šest kvadratnih metara koriste za smeštaj samo jednog pacijenta;**

Lokalno Ministarstvo pravde i Kosovska popravna služba preduzimaju konstantne napore da poboljšaju uslove u pritvorskom centru u Gnjilanu.

S jedne strane renoviranja su u toku, uključujući popravku prijemne sobe i sistema centralnog grejanja. Prostorija za sportske aktivnosti je potpuno opremljena i sada je na raspolaganju zatvorenima i osoblju.

Sa druge strane već je naručen projekat za izgradnju novog pritvorskog centra u Gnjilanu. Ova nova zgrada će značajno smanjiti probleme koji trenutno postoje u ovom pritvorskom centru..

Kada se radi o higijenskim artiklima, u vreme posete Komiteta različiti dobavljači su su snabdevali zatvorske institucije. Neke od institucija bile su neefikasno ili neredovno snabdevane. Ovaj problem je rešen sklapanjem generičkog ugovora. Trenutno sve institucije dobijaju robu od istog dobavljača. Ovo obezbeđuje da svi zatvorenici redovno dobijaju standardne pakete, uključujući sapun, pastu za zube, brijače, češalj i šampon. Zatvorske prodavnice nude alternativne proizvode zatvorenima koji žele da po svom izboru kupuju higijenske proizvode.

Pritvorski centar u Mitrovici je renoviran. Trenutno zbog političke situacije na severu Kosova, većina pritvorenika je prebačena u druge pritvorske centre, dok je samo nekoliko pritvorenika ostalo u Mitrovici. U vezi sa tim, problem prenatrpanosti koji je delegacija zapazila u toku svoje posete više ne postoji.

- **u svim ćelijama u Pritvorskim centrima u Peći i Prištini mora da postoji adekvatan pristup prirodnoj svetlosti.**

Pritvorski centar u Peći je potpuno renoviran i ispunjava važeće standarde.

Kupljene su dve zgrade u blizini pritvorskog centra, kao i osam jutara zemlje. Biće obavljena procena potreba za stručnom obukom da bi se u ovim zgradama otvorile dve radionice. Ovim pilot projektom Kosovska popravna služba namerava da ispita izvodljivost pružanja stručne obuke pritvorenima koji čekaju na suđenje.

Pritvorski centar u Prištini je nekoliko puta renoviran i svi prozori i vrata su zamenjeni. Ipak, zbog fizičkih ograničenja ove institucije, mogućnosti za poboljšanja su ograničene.

Urađena je studija izvodljivosti i naručen je projekat u vezi izgradnje novog zatvora visoke bezbednosti, koji finansira Evropska unija.

Posle završetka ovog novog projekta, biće više prostora, a pritvorski centar u Prištini biće predat Kosovskoj policiji da se koristi kao centar za privremeno zadržavanje lica.

Stavovi 54 i 59

Komitet želi da naglasi da bi cilj trebao da bude omogućavanje najmanje 4 m² životnog prostora u zajedničkim ćelijama i 9 m² životnog prostora u ćelijama namenjenim jednom zatvoreniku.

Kao što je rečeno u gornjem delu, prenatrpanost zatvora generalno ne predstavlja problem na Kosovu. Do ovog problema može da dođe s vremena na vreme u toku renoviranja ili u toku zime. Ipak, to nije sistemski problem i zatvorenici imaju dovoljan životni prostor, u skladu sa međunarodnim standardima.

Stav 55

Komiteta želi da bude detaljno informisan o ishodu vežbe noćne evakuacije koja se pominje u stavu 55, kao i o merama koje su posle toga preduzete u zatvoru u Dubravi.

Na samom početku Kosovska popravna služba želi da naglasi da sve popravne institucije imaju planove za vanredne situacije i evakuaciju u određenim situacijama, kao što su zemljotresi, požari i poplave.

Kada se radi o vežbi noćne evakuacije u zatvoru Dubrava, takva vežba ne može da bude sprovedena zbog bezbednosnih razloga. Vežbe u popravnim institucijama narušavaju rutinu i moraju da budu sprovedene u kontrolisanim uslovima. Njihovo sprovođenje u toku noći povećalo bi rizik od bekstva ili od nasilnih incidenata.

Svi ključevi se preko noći čuvaju na bezbednom mestu. Ipak, u slučaju vanredne situacije u jednom bloku, ključ za te namene za taj blok može brzo da bude obezbeđen u susjednom bloku. Svaki blok ima šest izlaza za slučaj opasnosti da bi se obezbedila efikasna i brza evakuacija. Ovi izlazi, kao i protivpožarna oprema se sistematski proveravaju i ispituju.

Pored toga, u svakoj smeni, u svakoj popravnoj ustanovi, određeni oficiri su nadležni za postupke u vanrednim situacijama. Ove oficire su obučili vatrogasci u Kosovskom centru za javnu bezbednost, obrazovanje i razvoj, a takođe su prošli i obuku iz pružanja prve pomoći.

Režim

Stav 61

Komiteta preporučuje preduzimanje koraka za značajno proširenje aktivnosti i obuke koji su na raspolaganju zatvorenima u zatvoru Dubrava. Posebnu pažnju treba obratiti na pripremu individualnih planova tretmana namenjenih zatvorenima i režima namenjenog zatvorenima osuđenim na duge zatvorske kazne.

Lokalno Ministarstvo pravde se slaže da su namenske aktivnosti i stručna obuka od suštinske važnosti za olakšavanje rehabilitacije zatvorenika. Značajni naponi su preduzeti da bi zatvorenici dobili adekvatnu obuku i mogućnosti za rad. Ipak, problem je nedostatak sredstava. Otvaranje jedne radionice košta između 12000 i 15000 evra. Broj radionica je stoga ograničen raspoloživim budžetom.

Trenutno, relevantna pravila ne pružaju mogućnost da se prodaju proizvodi koji se proizvode u zatvorima. Ipak, lokalno Ministarstvo pravde, kao i Kosovska popravna služba čine napore da omoguće prodaju robe koju proizvode zatvorenici u zatvoru Dubrava u cilju pokrivanja troškova stručne obuke.

Uprkos ovim izazovima, u toku 2007. godine 51 zatvorenik je učestvovao na kursovima za rad na softveru za obradu teksta i pravljenje tabela, 17 zatvorenika je završilo kurs za

računovođe, 10 zatvorenika je prošlo kroz profesionalnu obuku za mehaničare – zavarivače, a 10 za vodoinstalatere.

Da bi se olakšalo planiranje namenskih aktivnosti, u zatvoru Dubrava je osnovan odbor za zapošljavanje i stručnu obuku.

Stav 64

Komiteo preporučuje da organi vlasti prenesu jasnu poruku osoblju u zatvoru Dubrava, bilo da se ono nalazi na položajima supervizora ili na nižem nivou, da zloupotreba položaja kroz prihvatanje ili zahtevanje nagrada od strane zatvorenika nije prihvatljiva i da će bilo kakvi akti te vrste podlegati ozbiljnim kaznama. Ova poruka treba da se redovno ponavlja i na odgovarajući način.

Lokalno Ministarstvo pravde je veoma zabrinuto zbog favorizacije i korupcije u popravnim institucijama i čini napore da reši ovaj problem. Prema preporukama Komiteta, komesar Kosovske popravnne službe je doneo uputstvo za rukovodioce institucija kojim ih podseća da klasifikacija zatvorenika i određivanje njihovog režima moraju da budu urađeni u skladu sa važećim pravilima i propisima.

Korupciju, a posebno nepotizam, je teško dokazati. Ipak, Kosovska popravna služba je pretrpela posledice u dokazanim slučajevima. U toku 2007. godine četiri službenika su otpuštena, dok je dvoje dobilo opomene zbog optužbe za korupciju.

Pored toga osoblje Kosovske popravnne službe se sistematski podseća u toku obuka i mesečnih sastanaka da su korupcija i nepotizam neprihvatljivi i da će biti na odgovarajući način sankcionisani.

Stav 65

Komiteo preporučuje da bude izrađen nacrt jasnih i transparentnih pravila i kriterijuma u zatvoru Dubrava, pogotovo za pritvorske režime i raspodelu zatvorenika. Pored toga, zatvorenici treba da budu upoznati sa ovim pravilima i kriterijumima preko odgovarajućih kanala.

Kosovska popravna služba je napravila kriterijume za režime zatvorenika, kao i za planiranje izdržavanja kazni. Ovi kriterijumi su objavljeni u priručniku o unutrašnjem redu u svakoj popravnoj instituciji.

U zatvoru Dubrava svi zatvorenici su obavešteni o pravilima i kriterijumima od strane socijalnih radnika, zatvorskog osoblja i rukovodstva institucije.

Kada se radi o procesu odlučivanja, osnovana su dva odbora: jedan odbor određuje režim zatvorenika, dok je drugi odgovoran za planiranje izdržavanja kazni, privilegija i odsustva. Ovi odbori donose odluke nezavisno i daju preporuke direktoru zatvora. Ako se direktor ne slaže sa preporukom odbora, on je obavezan da obavesti komesara Kosovske popravnne službe o svojim razlozima. Ovakav sistem obezbeđuje transparentnost i smanjuje mogućnost za favorizaciju i korupciju.

Stav 68

Komitet preporučuje preduzimanje koraka u zatvoru u Dubravi da bi se unutar Bloka 1 razvio program aktivnosti inspirisan principima iznetim u stavovima 67 i 68.

Lokalno Ministarstvo pravde i Kosovska popravna služba se slažu da zatvorenicima koji se nalaze u režimu visoke bezbednosti mora da bude obezbeđeno bavljenje aktivnostima, čime se olakšava njihova reintegracija u društvo. Ipak, zbog činjenice da se radionice i škole nalaze van sigurnosne ograde, ova kategorija zatvorenika ne može da pohađa obuku. Ovi problemi će biti rešeni izgradnjom novog zatvora visoke sigurnosti.

Stoga, rukovodstvo primenjuje režim relaksiranog izdržavanja kazne unutar granica Bloka 1. Zatvorenicima je omogućeno znatno više aktivnosti nego što to predviđa zakon. Oni imaju na raspolaganju fudbalsko igralište, stolove za stoni tenis i gimnastičku salu. Takođe mogu da obrađuju baštu i gaje povrće.

Ministarstvo je svesno da uslovi mogu da budu poboljšani i predviđeno je da u novom zatvoru visoke bezbednosti zatvorenici mogu da pohađaju stručnu obuku i školu.

Stavovi 71 i 81

Komitet predlaže da sistem bezbednosne klasifikacije u zatvorskim ustanovama na Kosovu bude revidiran, u skladu sa primedbama datim u stavovima 69 i 71.

Od početka 2008. godine, Komisija za nadzor zatvorenika je pod nadležnošću Kosovske popravne službe, pri čemu Odsek UNMIK-a za zatvorske sankcije prati njene aktivnosti. Da bi se nadziralo funkcionisanje Komisije za nadzor zatvorenika, komesar Kosovske popravne službe je doneo direktivu o podnošenju mesečnih planova rada i izveštaj o mesečnim revizijama kategorizacije zatvorenika.

Trenutno je 19 zatvorenika klasifikovano u bezbednosnu kategoriju „A“. U toku 2007. godine, četiri zatvorenika je prebačeno u nižu kategoriju, a od početka 2008. godine, jedan zatvorenik je prebačen u nižu kategoriju.

Kada se radi o žalbama na odluke Komisije za nadzor zatvorenika, bezbednosni razlozi čine taj postupak neizvodljivim za zatvorenike iz bezbednosne kategorije „A“. Zatvorenici iz ove kategorije ne mogu da budu obavješteni o razlozima koji su doveli do ove odluke.

Za zatvorenike iz bezbednosne kategorije „E“ (rizik od bekstva), ovo ne važi, pa je žalba moguća.

Stavovi 73 i 81

Komitet preporučuje da nadležni organi prekinu sa politikom sistematske "rotacije ćelija" koja se praktikuje u Zatvoru Dubrava i u posećenim pritvorskim centrima, u svetlu primedbi iz stava 73.

Kosovska popravna služba se ne slaže da rotacija ćelija negativno utiče na mentalno stanje zatvorenika i za to ne postoji ni jedan dokaz. Rotacija ćelija se trenutno vrši na svakih 28 dana i Kosovska popravna služba je zadovoljna zbog toga što ova mera osigurava bezbednost na najbolji mogući način u postojećim okolnostima.

Zatvor u Dubravi nije izgrađen za zatvorenike visoke bezbednosti. Blok 1 ima mali kapacitet, a rotacija ćelija se pokazala efikasnom preventivnom merom koja povećava bezbednost.

Stavovi 75 i 80

Komiteta preporučuje da budu preduzeti koraci da se značajno prošire aktivnosti i obuka ženskih zatvorenika u popravnom centru u Lipljanu i zatvorenika u svim pritvorskim centrima koji su posećeni, i ako je moguće u drugim pritvorskim centrima na Kosovu. Posebna pažnja treba da bude data donošenju individualnih planova za tretman zatvorenika i režim onih koji služe dugotrajne kazne (stavovi 75 i 80);

Kosovska popravna služba čini sistematske napore u cilju proširivanja raspoloživih aktivnosti za zatvorenike.

U popravnim institucijama postoje tri različita režima zatvora. Svaki zatvorenik ima zaseban plan postupanja u kojem su sadržani podaci o njegovom/njenom režimu, koji donosi profesionalno osoblje institucija, kao što su socijalni radnici, lekari, i ako je potrebno psiholozi.

Kosovska popravna služba će u popravnom centru u Lipljanu otvoriti, u saradnji sa Centrom Dečijeg fonda Ujedinjenih nacija za stručnu obuku tri nova kursa za kuvare, pekare i majstore za picu. Treneri za ove kurseve su već obučeni. Ove radionice biće otvorene za osuđene žene i maloletnike.

Popravni centar u Lipljanu trenutno već nudi stručnu obuku za vodoinstalatere, električare, građevince i krojače/švalje. Zatvorenici takođe mogu da učestvuju u časovima glume i pevanja. Soba za ručni rad je na raspolaganju zatvorenicima, a izgrađeno je i novo sportsko igralište.

Ipak, Ministarstvo preduzima napore da donese zakonski okvir koji će omogućiti prodaju proizvoda proizvedenih u zatvoru Dubrava.

Kada se radi o aktivnostima u pritvorskim centrima, mogućnosti su ograničene. Zatvorenici koji služe svoje kazne u pritvorskim centrima zaposleni su u oblastima koje su od suštinske važnosti za održavanje pritvorskog centra, kao što su kuhinja, parkiralište, održavanje higijene i usluge perionice veša. Kazne zatvorenika koji služe kazne u pritvorskim centrima ne mogu da budu duže od tri meseca, prema Zakonu o izvršenju kaznenih sankcija¹⁶.

Generalno, pritvorski centri nisu predviđeni da obezbeđuju rad pritvorenika. Pravo na rad pritvorenika koji čekaju na suđenje takođe nije predviđeno zakonom. Kosovska popravna služba je svesna da pritvorenici mogu da ostanu u pritvorskom centru u dužem vremenskom periodu, pa im je stoga omogućeno da se bave sportom, igraju društvene igre, čitaju i gledaju televiziju.

Stav 80

Komiteta preporučuje da, kao prvi korak, organi vlasti ispitaju mogućnost da vrata na ćelijama budu otvorena tokom jednog dela dana u pritvorskim centrima koji su posećeni.

¹⁶ Član 11, Uredba UNMIK-a br. 2004/46 o Zakonu o izvršenju kaznenih sankcija, 2005.

Kosovska popravna služba želi da primeti da praksa držanja otvorenim vrata od ćelija u pritvorskim centrima retko gde može da se vidi. Takva praksa zavisi od nivoa rizika i ponašanja pritvorenika, i morala bi periodično da bude preispitivana.

Stav 78

Komiteta preporučuje da treba da bude pronađeno održivo, alternativno rešenje, kao prioritet, za zatvorenike koji služe duge zatvorske kazne u pritvorskom centru u Mitrovici.

U pritvorskom centru u Mitrovici je izgrađena administrativna zgrada u kojoj će biti smeštena administracija ustanove. Sadašnje kancelarije će posle toga biti korišćene za radionice i obuku.

Ipak, imajući u vidu sadašnju političku situaciju, građevinske aktivnosti u Mitrovici su prekinute. Prvobitni plan biće realizovan kada ova situacija bude rešena.

Stav 62

Došao je trenutak da uprava zatvora u Dubravi uloži napore da se prilagodi principima distribucije i klasifikacije zatvorenika za koje se sama zalagala.

Kosovska popravna služba poklanja veliku pažnju primeni opšte prihvaćenih principia distribucije i klasifikacije zatvorenika. U zatvoru u Dubravi tri komisije odlučuju o režimu, zapošljavanju i kažnjavanju zatvorenika. Ovakav mehanizam obezbeđuje da zatvorenici dobiju zaseban plan postupanja sa njima.

Blok 8, u kojem je delegacija Komiteta razgovarala sa zatvorenicima čije su kazne različite dužine, dok su zatvorenici različite starosti, je uvodni blok. Kada zatvorenici stignu u zatvor u Dubravi, prvih mesec dana provode u Bloku 8, sve dok komisija ne donese odluku o njihovom režimu. Jednom kada je takva odluka doneta, klasifikacija i distribucija zatvorenika odvijaju se u skladu sa važećim standardima.

Stav 72

Komiteta bi želeo da dobije komentare od UNMIK-a o zapažnju delegacije da se u zatvoru u Dubravi, bezbednosna kategorija „E“, klasifikacija ne preispituje svakih 28 dana (suprotno važećim propisima), kao i da zatvorenici nemaju mogućnost za podnošenje žalbe na takvu odluku.

Klasifikaciju zatvorenika u bezbednosnu kategoriju „E“ vrši direktor zatvora u Dubravi na osnovu kredibilnih informacija ili dokaza o načinima za bekstvo. Direktor je obavezan da svakog meseca vrši preispitivanje ove klasifikacije. Ovaj sistem preispitivanja sada funkcioniše i prema zameniku komesara Kosovske popravne službe, postoji mogućnost da se zatvorenici žale na odluku direktora. Ipak, još uvek nije donet postupak za podnošenje žalbe.

Stav 74

Komiteta bi želeo da dobije komentare od UNMIK-a o primedbama koje je dao Komitet u vezi prisustva međunarodnih policajaca u Bloku 1 u zatvoru u Dubravi (stav 74);

Prenosom odgovornosti za određene oblasti kaznenog sistema sa UNMIK-ovog Odeljenja za pravdu na lokalno Ministarstvo pravde, neke odgovornosti UNMIK-ovog Odseka za kaznena pitanja preuzela je Kosovska popravna služba. Trenutno, međunarodno osoblje ima

posmatračku i savetodavnu ulogu. Kratko prisustvo tih međunarodnih policajaca spada u ispunjavanje njihove posmatračke nadležnosti u zatvoru u Dubravi. Međunarodni policajci već neko vreme nisu prisutni u Bloku 1.

Stav 76

Komitet bi želeo da bude obavešten o do sada preduzetim koracima u popravnom centru u Lipljanu u cilju obezbeđivanja specijalizovane obuke osoblja koje radi sa maloletnicima.

Kosovska popravna služba preduzima napore da obezbedi potrebnu specijalizovanu obuku osoblju koje radi sa maloletnicima. Na Kosovu je trenutno teško pronaći adekvatne trenere za takve kurseve. Zbog toga su početkom 2007. godine, dva socijalna radnika i jedan službenik popravne službe poslani u inostranstvo na specijalizovanu obuku. 2008. godine, šef programa za maloletnike i viši nadzornik, koji rade u popravnom centru u Lipljanu, išli su na obuku u Češku Republiku.

Pored toga, odsek za osnovnu institucionalnu obuku oficira Kosovske popravne službe razmatra odgovarajući tretman maloletnika u okviru kaznenog sistema.

Trenutno se vode pregovori između lokalnih ministarstava pravde i obrazovanja oko sistema školovanja u popravnim centrima u Dubravi i Lipljanu. Cilj je angaživanje dovoljnog broja nastavnika i omogućavanje da u ovim institucijama budu otvorene osnovna škola u Dubravi i srednja škola u Lipljanu. Ova mera će takođe dovesti do povećanja broja osoblja koje je specijalizovano za rad sa maloletnicima.

Zdravstvena zaštita

Stav 84

CPT preporučuje preduzimanje hitnih mera u pritvorskim centrima u Mitrovici i Peći da bi se otklonio problem nedostatka zubarskih stolica i druge opreme.

Pritvorski centar u Mitrovici dobio je zubarsku stolicu, uključujući i svu potrebnu opremu, u januaru 2008. godine. Zubar koji radi puno radno vreme sada može da pruži sve potrebne usluge.

Imajući u vidu malo rastojanje između pritvorskog centra u Peći i zatvora u Dubravi, zatvorenici se šalju u Dubravu za zubarske intervencije.

Stav 85

Komitet preporučuje da se u zatvoru Dubrava preduzmu koraci da bi se osiguralo da bilo koji zahtev za medicinsku konsultaciju podnet od strane zatvorenika bude, bez ikakvog kašnjenja, prosleđen službi za pružanje zdravstvene zaštite i da u svim blokovima budu organizovane konsultacije tokom radnih dana (a ne samo dva puta nedeljno).

Kosovska popravna služba čini potrebne napore da obezbedi dovoljne i adekvatne lekarske usluge u svim popravnim ustanovama.

Administrativni postupak za lekarske konsultacije u zatvoru u Dubravi je onakav kako je opisano u izveštaju Komiteta. Ipak, u isključivoj je nadležnosti lekarskog osoblja da odlučuje o zahtevima. Direktor biva jedino informisan ako postoji potreba za prebacivanjem zatvorenika u bolnicu van institucije.

Dva puta nedeljeno lekar obilazi svaki blok. Pored toga, medicinska sestra u toku radnih dana, tri puta dnevno posećuje svaki blok da bi podelila lekove. Sestra takođe dobija spisak sa imenima zatvorenika koje traže lekarski pregled i pravi prioritete. Hitni slučajevi se naravno odmah tretiraju.

Stav 87

Komitet preporučuje da prisustvo psihijatra u Zatvoru Dubrava bude povećano do nivoa jednog punog radnog vremena.

Prema uredbi UNMIK-a 2004/34, lica koja pate od mentalnih poremećaja ne mogu da budu smeštena u popravnim institucijama.¹⁷ Oni dobijaju adekvatan tretman u civilnim zdravstvenim ustanovama. Zatvorenicima je u pritvorskim centrima na raspolaganju psihijatar za slučajeve privremenih mentalnih poremećaja.

Jedan psihijatar posećuje zatvor u Dubravi tri puta nedeljno, a ostalim danima je dostupan po pozivu. Trenutno ne postoji psihijatar u pritvorskom centru u Peći. Konkurs je raspisivan dve godine zaredom, ali ipak nije bilo zainteresovanih kandidata. Kosovska popravna služba još uvek nastoji da popuni ovo upražnjeno mesto i nastaviće da objavljuje konkurs.

Psihijatar UNMIK-ovog Odseka za kaznene mere (međunarodni pripadnik) nalazi se u zatvoru u Dubravi u svojstvu posmatrača i savetnika, i svakodnevno je na raspolaganju za konsultacije.

Stav 89

Komitet preporučuje da relevantni organi udvostruče svoje napore da bi osigurali da, u svim posećenim pritvorskim centrima, zatvorenici mogu dobiti adekvatnu stomatološku zaštitu.

Svi pritvorski centri pružaju potrebnu zubarsku negu zatvorenicima u razumnom vremenskom periodu. Usluge koje se pružaju uključuju vađenje zuba, plombiranje i čak funkcionalnu protetiku. Odbijaju se jedino zahtevi za kozmetičkim tretmanom.

Stav 92

Komitet preporučuje preduzimanje koraka u svim zatvorskim ustanovama na Kosovu da bi se osiguralo potpuno sprovođenje u praksi pravila iz stava 92 u vezi sa lekarskim pregledom novopridošlih zatvorenika i registrovanja povreda.

Posle posete delegacije Komiteta i na osnovu njenih preporuka, lekarski pregledi i registrovanje povreda su značajno poboljšani. Trenutno se svakom novom zatvoreniku otvara

¹⁷ Uredba UNMIK-a br. 2004/34 o krivičnom postupku koji uključuje počiniocima sa mentalnim poremećajima, 24. avgust 2004.

zdravstveni karton u toku prva 24 časa, koji sadrži rezultate opsežnog lekarskog pregleda. Ako lice ima podlive, oni se registruju i fotografišu.

Isti postupak se sprovodi posle svakog nasilnog incidenta. Sve se registruje u zdravstvenom kartonu zatvorenika. Od jula 2007. godine, svaka popravna institucija takođe vodi posebnu dokumentaciju u koju se zavode povrede.

Medicinska dokumentacija može da se na zahtev zatvorenika stavi na raspolaganje njegovom ili njenom advokatu i porodici.

Stav 92

Komitet preporučuje da postojeće procedure budu revidirane da bi se osiguralo da, kad god povrede, koje su konzistentne sa navodima o maltretiranju iznetim od strane zatvorenika, budu registrovane od strane lekara, ta informacija bude sistematski upućena relevantnom tužiocu.

U slučajevima navodnog zlostavljanja, medicinsko osoblje šalje rukovodstvu institucije i Centralnom direktoratu izveštaj, čime se pokreće istraga i obaveštava policija. Tada je na policiji da obavesti tužioca.

Stav 92

Treba preduzeti korake da se osigura da novopridošli zatvorenici budu pregledani na prenosive bolesti.

Kosovska popravna služba se slaže sa Komitetom oko važnosti sprečavanja širenja prenosivih bolesti u popravnim institucijama. Stoga, novopridošli zatvorenici se testiraju na prenosive bolesti ako postoji sumnja, na osnovu kliničkog ispitivanja, da je lice nosilac takve bolesti. Kako to propisuje zakon, testovi mogu da budu izvršeni samo ako lice da saglasnost za to.

Stav 95

Komitet preporučuje da uprava Zatvora Dubrava i uprave svih pritvorskih centara na Kosovu budu upoznati da svaki lekarski pregled zatvorenika (po dolasku ili kasnije) treba da bude izvršen van vidokruga zatvorskih službenika, osim ako dotični lekar drugačije zahteva u nekom slučaju.

Lokalno Ministarstvo pravde i Kosovska popravna služba slažu se da lekarski pregledi moraju da se odvijaju pod uslovima koji pogoduju stvaranju poverenja između zatvorenika i medicinskog osoblja. Stoga, generalno je pravilo u popravnim ustanovama, da se lekarski pregledi vode van vidokruga zatvorskih službenika, osim ako to zahteva medicinsko osoblje u posebnim slučajevima.

Stav 85

Komitet bi želeo da podseti da van-medicinsko osoblje ne bi trebalo da razmatra zahteve za sprovođenje medicinskih konsultacija.

Sve odluke u vezi sa zahtevima zatvorenika za medicinskim konsultacijama donosi medicinsko osoblje. Jedina uloga službenika Kosovske popravne službe u administrativnom postupku je da prima zahteve i prosleđuje ih medicinskim službama.

Stav 93

Bilo bi poželjno da u svim zatvorskim ustanovama bude otvoren poseban registar za beleženje povreda uočenih na zatvorenicima po njihovom prijemu ili onih koje su dobijene u zatvoru.

Ovaj registar postoji od 1. jula 2007. godine. Pored toga, povrede se takođe registruju u lekarskom kartonu zatvorenika.

Stav 96

Poželjno bi bilo da osnovne informacije o prenosivim bolestima (kao što su tuberkuloza, SIDA i hepatitis) budu sistematski prenošene zatvorenicima od strane zdravstvenog osoblja u pismenoj formi (npr. u brošurama), na jeziku koji oni razumeju.

Globalni fond trenutno finansira i sprovodi projekat u vezi tuberkuloze u kosovskim pritvorskim centrima i zatvorima. Ovaj projekat uključuje obuku osoblja, lečenje tuberkuloze i bolju identifikaciju bolesti.

Globalni fond je takođe obezbedio obuku osoblja o HIV/AIDS, a novi projekat je u fazi planiranja. Ovaj projekat će uključiti istraživanje, obuku, lečenje, testiranje, kao i širenje letaka i drugog informacionog materijala o HIV/AIDS.

Trenutno se zatvorenicima daju kondomi koje besplatno obezbeđuje Fond Ujedinjenih nacija za decu u zoni bolnice pre nego što odu na odsustvo.

Stav 86

Komitet bi želeo da dobije komentare od UNMIK-a o zapažanjima delegacije u zatvoru u Dubravi da je u nekim slučajevima bilo značajnih kašnjenja u hospitalizaciji zatvorenika, posebno kada se radi o hirurškim intervencijama.

Civilne bolnice su pod nadležnošću lokalnog Minsitarstva zdravlja, a Kosovska popravna služba koordinira sa Ministarstvom gde zatvorenici treba da budu hospitalizovani. Generalno, takva saradnja je bila dobra, a Kosovska popravna služba nije registrovala kašnjenja u hospitalizaciji u hitnim slučajevima.

U slučajevima koji nisu hitni, može da dođe do manjih kašnjenja, u zavisnosti od kapaciteta lokalnih bolnica. U tim slučajevima, kada dođe do kašnjenja, ne postoji dokaz o negativnim medicinskim posledicama. U tom pogledu Kosovska popravna služba primećuje da se neki zahtevi zatvorenika za hirurškim intervencijama odnose na probleme koji nisu hitni i koje su imali i pre nego što su pritvoreni. Dok su u zatvoru, zatvorenici mogu da podnesu zahtev za hirurškom intervencijom, koji se registruje, a dalji postupak zavisi od prioriteta stanja pacijenta i kapaciteta lokalnih bolnica.

Stav 90

Komitet bi želeo da dobije komentare UNMIK-a o prijavljenim teškoćama oko prebacivanja zatvorenika kojima je potrebna psihijatrijska pomoć iz pritvorskog centra u Mitrovici do regionalne bolnice u severnoj Mitrovici.

Teška politička situacija u Mitrovici je dovela do operativnih poteškoća u radu institucija, uključujući i prebacivanje zatvorenika. UNMIK-ov Odsek za kaznene mere je glavni posrednik koji olakšava komunikaciju između pritvorskog centra u severnoj Mitrovici i

Kosovske popravne službe i savetuje direktora pritvorskog centra u Mitrovici. UNMIK pomaže u prebacivanju zatvorenika do bolnice u severnoj Mitrovici sa kojom je postignuto razumevanje. Pored toga, svakodnevno je na raspolaganju međunarodni lekar.

Kada se radi o psihijatrijskoj pomoći, UNMIK-ov Odsek za kaznene mere posećuje pritvorski centar jednom nedeljno sa međunarodnim psihijatrom.

Ostala pitanja

Stav 97

Komitet preporučuje da pravila koja propisuju da kontakti sa porodicom nikada ne treba u potpunosti da budu zabranjeni kao kaznena mera i da restrikcije u kontaktima sa spoljnim svetom treba da budu na snazi najkraće moguće vreme, i po pravilu ne treba da se primenjuju na maloletne zatvorenike, budu sprovedena u svim kaznenim ustanovama na Kosovu.

Kosovska popravna služba je svesna važnosti porodičnih odnosa u kontekstu rehabilitacije i reintegracije zatvorenika u društvo. Stoga, porodični kontakti nisu zabranjeni, već se ohrabruju. Profesionalno osoblje u popravnim institucijama ohrabruje zatvorenike da održavaju kontakte i dobre odnose sa svojim porodicama. Po prijemu, zatvorenici bivaju obavešteni o načinima komunikacije sa spoljnim svetom po njihovom raspolaganju.

Stav 98

Komitet preporučuje preduzimanje koraka da bi se osiguralo da svi zatvorenici, podložni disciplinskom kažnjavanju, dobiju formalno pravo da podnesu žalbu.

Prema standardnom operativnom postupku, svi zatvorenici imaju pravo da se žale na disciplinske mere, što uključuje postupak koji obezbeđuje da podnosilac žalbe dobije pisani odgovor.

Stav 99

Komitet preporučuje preduzimanje koraka u svim posećenim zatvorskim ustanovama da bi se osiguralo da svi zatvorenici:

- **budu saslušani u disciplinskim procedurama;**

Prema preporukama Komiteta, preduzeti su koraci da se obezbedi da se pre izricanja disciplinske mere održi saslušanje.

- **dobiju kopiju disciplinske odluke, kojom se oni obaveštavaju o razlozima donošenja iste i o načinima za podnošenje žalbe. Takvi zatvorenici treba da, u pismenoj formi, potvrde da su dobili kopiju odluke.**

Zatvorenici dobijaju pisanu odluku u kojoj je opisan prekršaj i koja ih obaveštava o disciplinskoj meri i njihovom pravu da se žale na odluku.

Stav 100

Komitet preporučuje da postojeći pravni aranžmani i praksa u vezi sa ulogom zatvorskih doktora u vezi sa disciplinskim merama treba da budu revidirani. Pri tome,

treba uzeti u obzir Revidirana Evropska zatvorska pravila i komentare iznete od strane Komiteta u paragrafu 53 njegovog 15-og Opšteg izveštaja (CPT/Inf (2005) 17).

Lekari ne učestvuju više u donošenju odluka o izricanju disciplinskih mera. Ipak, oni svakog dana posećuju zatvorenike koji se nalaze u samici i mogu da daju savet da se ta mera prekine, ako je to potrebno.

Stav 101

Komitet mora naglasiti da, prema svojoj veličini, disciplinska ćelija u pritvorskom centru u Mitrovici nije pogodna za boravak tokom noći. Alternativno rešenje mora biti pronađeno za zatvorenike osuđene na boravak u samici.

Ova ćelija je zatvorena odmah posle posete delgacije.

Ustanove pod nadležnošću lokalnog Ministarstva zdravlja i lokalnog Ministarstva za rad i socijalno staranje

C. Psihijatrijske/socijalne ustanove

Preliminarna zapažanja

Stav 105

Komitet zahteva da UNMIK uloži sve moguće napore da, u praksi, omogući sprovođenje preporuka i komentara iznetih u paragrafima 111, 112, 123, 127, 131-133, 136, 138 i 139, kad je u pitanju Odeljenje za psihijatriju i neurologiju u okviru regionalne bolnice u Mitrovici.

Oblast zdravstvene zaštite je oblast koja je prenetu u nadležnost lokalnog Ministarstva zdravlja, pri čemu UNMIK u tome ima samo ograničeno učešće. Ipak, zbog teške političke situacije u severnoj Mitrovici, Ministarstvo je i u prošlosti imalo ograničene mogućnosti delovanja u zdravstvenim ustanovama u ovom regionu. Ove ustanove se uglavnom finansiraju iz sredstava Vlade Srbije i njima upravljaju kosovski Srbi koji tamo žive.

Zlostavljanje

Stav 106

Komitet preporučuje da osoblje Zavoda za osobe sa mentalnim poremećajima u Štimlju bude podsećeno da su svi vidovi zlostavljanja pacijenata neprihvatljivi i da podležu kažnjavanju.

Lokalno Ministarstvo zdravlja čini sve potrebne napore da poboljša usluge koje pruža Specijalni zavod u Štimlju. Do juna 2008. godine, strukturni problemi i neefikasno rukovodstvo bili su razlog za brigu i doveli su do lošeg upravljanja osobljem. Stoga, Zavod je prošao kroz restrukturiranje i od juna 2008. godine novo rukovodstvo je preuzelo odgovornost.

Uvedeni su redovni nedeljni sastanci sa osobljem da bi se negovala svest o odgovarajućem tretmanu i da bi se osoblje podsećalo da je zlostavljanje apsolutno zabranjeno.

Ministarstvo je posetilo Zavod u septembru 2008. godine da bi procenilo situaciju. Kroz razgovore sa osobljem i sa pacijentima, potvrđena su ova pozitivna dešavanja i nije bilo prijavljenih slučajeva zlostavljanja.

Da bi se podržalo medicinsko osoblje i bolničar u njihovom svakodnevnom radu, biće organizovana obuka. U toku ove godine biće izvršena institucionalna obuka, uz korišćenje kapaciteta Zavoda, kao i Centra za mentalno zdravlje u Uroševcu. Lokalno Ministarstvo zdravlja je takođe prihvatilo ponude nevladinih organizacija da pruže obuku, a ona će biti održana u toku 2009. godine.

U daljim naporima u borbi protiv zlostavljanja, Ministarstvo je tražilo od nevladinih organizacija da posete Specijalni zavod u Štimlju i dostave Ministarstvu izveštaj sa komentarima i preporukama za potrebna poboljšanja.

Stav 107

Komitet preporučuje da osoblje Specijalnog zavoda u Štimlju primeni sva sredstva koja su im na raspolaganju da predupredi nasilje i zastrašivanje između pacijenata/štićenika; da bi se rešio ovaj problem, osoblje treba da reaguje na znake nepravilnosti i ono mora biti odlučno i na pravi način obučeno da interveniše kad je to potrebno.

Ministarstvo je svesno da je obuka suštinski aspekt profesionalnog razvoja osoblja. Ipak, oštra budžetska ograničenja predstavljala su smetnju za sprovođenje sistematske institucionalne obuke.

Pošto je novo rukovodstvo za Integracioni centar za mentalno zdravlje preuzelo svoje dužnosti, obezbeđen je budžet i institucionalna obuka treba da počne u drugoj polovini 2008. godine. Pod upravom novog direktora, medicinsko osoblje je već upozoreno da uočava znake potencijalnih problema. O ovim temama će takođe biti razgovarano na obukama koje će pokriti sve aspekte svakodnevnog rada osoblja, uključujući prevenciju nasilja među pacijentima / šticecima.

Lokalno Ministarstvo za rad i socijalno staranje pruža osoblju profesionalnu obuku zasnovanu na potrebama koja pokriva sve aspekte njihovog svakodnevnog rada. Ove obuke sprovodi ili samo Ministarstvo ili u saradnji sa nevladinim organizacijama.

Uslovi u kojima žive pacijenti/štićenici

Stav 110

Komitet preporučuje da nadležni organi ulože sve svoje napore da, kao prioritet, svim pacijentima koji borave na odeljenju sudske medicine na Psihijatrijskoj klinici u Prištini bude omogućeno, ukoliko im njihovo zdravstveno stanje to dozvoljava, barem jedan sat vežbanja u spoljnoj sredini svakog dana.

Od samog početka, lokalno Ministarstvo zdravlja bi želelo da primeti da je služba za sudsku medicinu Psihijatrijske klinike u Prištini deo Psihijatrijskog odeljenja A (opšta psihijatrija za muške pacijente). Odeljenje A je pod podeljenom odgovornošću lokalnog Ministarstva

zdravlja i lokalnog Ministarstva pravde. Dok je rukovođenje u rukama medicinskog osoblja, za bezbednost je nadležna Kosovska popravna služba.

Posle razgovora između ministarstava zdravlja i pravde uveden je sistem vežbanja na svežem vazduhu. Pacijenti koji se nalaze na odeljenju za sudsku medicinu sada imaju svakog dana sat vežbi na otvorenom prostoru. Iz bezbednosnih razloga, pacijenti su tada pod nadzorom stražara.

Trenuto lokalno Ministarstvo zdravlja završava projekat koji će obezbediti poboljšanje uslova života u Psihijatrijskoj klinici, kao i obuku osoblja. Ova projekat finansira Vlada Švajcarske.

Pored toga, u saradnji sa lokalnim Ministarstvom pravde, planira se izgradnja novog psihijatrijskog zavoda, a projekat trenutno čeka na odobravanje.

Stav 116

Komitet preporučuje preduzimanje dodatnih, prioritetnih koraka, da bi se poboljšali uslovi života pacijenata u Integracionom centru za mentalno zdravlje u Štimlju, u svetlu primedbi datih u stavovima 115 i 116.

Lokalno Ministarstvo zdravlja se slaže da postoji potreba da se poboljšaju uslovi u Integracionom centru za mentalno zdravlje i da se obezbedi da ova institucija dobije svoj sopstveni budžet. Specijalna budžetska linija biće odobrena u okviru budžeta za 2009. godinu. Ipak, neka poboljšanja su već postignuta od posete delegacije.

Obezbeđena su dovoljna sredstva da se obezbedi grejanje u toku zime i raspisan je tender za nabavku agregata. Takođe je poboljšano snabdevanje hranom, a čine se napori da se podigne nivo higijene.

Ministarstvo će raspisati tender za renoviranje Integracionog centra za mentalno zdravlje u drugoj polovini 2008. godine. zbog budžetskih ograničenja tender će pokriti samo unutrašnjost zgrada. Poziv na dostavljanje ponuda za renoviranje preostalih prostorija biće raspisan u toku 2009. godine.

Stav 113

Treba preduzeti korake da bi se ponudilo privatnije okruženje pacijentima u Zavodu za osobe sa mentalnim poremećajima u Štimlju.

Lokalno Ministarstvo za rad i socijalno staranje se slaže da je privatnije okruženje važan element koji doprinosi dobrobiti štićenika. Stoga, Ministarstvo želi da primeti da se čine napori da se prebace štićenici Specijalnog zavoda u domove koji nude bolje uslove za život. Trenutno postoji sedam domova: pet domova za odrasla lica sa mentalnim poremećajima i dva za hendikepiranu i napuštenu decu.

Domovi imaju kapacitet za smeštaj po deset lica, a u svakom radi po 11 zaposlenih koji rade sa štićenicima. Osoblje obavlja dnevne aktivnosti zajedno sa štićenicima, slično onima koje se obavljaju u porodici. Pokazalo se da je ovaj pristup dobar za integraciju štićenika i doveo je do opšteg poboljšanja u njihovom stanju.

Prebacivanje štíćenika je smanjilo njihov broj u Štimlju na 60. Lokalno Ministarstvo za rad i socijalno staranje nastavlja da aktivno traži nove mogućnosti za preostale štíćenike, bilo kroz izgradnju novih domova, ili kroz vraćanje u porodice, tamo gde je to moguće.

Osooblje

Stav 118

Komitet preporučuje preduzimanje koraka da bi se osiguralo redovno prisustvo člana osoblja za pružanje zdravstvene zaštite u službi za sudsku medicinu na Psihijatrijskoj klinici u Prištini.

Lokalno Ministarstvo zdravlja se slaže da situacija u vezi prisustva osoblja u službi za sudsku medicinu treba da bude poboljšano. Na Kosovu je trenutno teško pronaći kvalifikovano osoblje u oblasti mentalnog zdravlja i privući psihijatre u službu za sudsku medicinu. Ipak, lekari i medicinske sestre koje rade na Psihijatrijskoj klinici su na raspolaganju službi za sudsku medicinu 24 sata dnevno u slučaju potrebe, pored redovnog prisustva medicinskog osoblja koje je delegacija Komiteta primetila u toku svoje posete.

Stav 120

Komitet preporučuje preduzimanje koraka od strane nadležnih organa da se osigura da se u Centru za integraciju za mentalno zdravlje u Štimlju:

- **psihijatrijska nega poboljša kroz postojanje ekvivalentne ili barem jedne pozicije psihijatra zaposlenog sa punim radnim vremenom;**

Od posete delegacije situacija je poboljšana: zaposlen je jedan psihijatar iz Centra za mentalno zdravlje u Uroševcu sa nepunim radnim vremenom. U kombinaciji sa drugim psihijatrom koji takođe radi sa nepunim radnim vremenom, psihijatrijska pomoć je podignuta na nivo koji je ekvivalentan jednom psihijatru sa punim radnim vremenom.

- **poveća broj medicinskih sestara i tehničara.**

Trenutno budžetska ograničenja ne dozvoljavaju povećanje broja medicinskih sestara i tehničara. Ipak, čine se naponi da se poboljša ova situacija. Za 2009. godinu predviđeno je zapošljavanje još 40 članova osoblja u Integracionom centru za mentalno zdravlje.

Lečenje

Stav 123

Komitet preporučuje preduzimanje koraka u svim posećenim psihijatrijskim ustanovama, pogotovo u Specijalnom institutu u Štimlju, da se razviju aktivnost lečenja i rehabilitacije psihijatrijskih pacijenata/štíćenika, čime bi takođe bilo omogućeno smanjenje upotrebe psihotropnih lekova.

Lokalno Ministarstvo zdravlja se slaže da su lečenje i rehabilitacione aktivnosti od koristi za psihijatrijske pacijente. Ipak, problem sa zapošljavanjem zbog nedostatka kvalifikovanog

osoblja značajno ometa poboljšanje zdravstvenih usluga koje se pružaju u Specijalnom institutu.

Elementarni uslovi, kao što je dovoljan broj psihijatara, koji omogućavaju razvoj terapijskih i rekreacionih aktivnosti, trenutno nisu ispunjeni. Pored toga, budžetska ograničenja još uvek ometaju organizaciju adekvatne obuke osoblja.

Ipak, primećeno je smanjenje upotrebe psihotropnih lekova od kada je novo rukovodstvo preuzelo dužnost u junu 2008. godine.

U drugim psihijatrijskim ustanovama, kao što je Psihijatrijska klinika u Univerzitetскоj bolnici u Prištini, već postoji adekvatan broj osoblja i moderno lečenje, kao što su grupne terapije i rehabilitacione aktivnosti.

Vezivanje uzrujanih i/ili nasilnih pacijenata/štićenika

Stav 125

Komitet preporučuje da se prekinu postupci vezivanja liscama uzrujanih pacijenata za krevet u službi za sudsku medicinu u Psihijatrijskoj klinici; ukoliko je mehaničko ograničavanje privremeno potrebno, treba primeniti odgovarajuće alternativne mere (npr. vezivanje kaiševima).

Praksa vezivanja liscama za krevet uzrujanih pacijenata je zabranjena posle posete delegacije. Incidente koji uključuju pacijente službe za sudsku medicinu rešava medicinsko osoblje u tesnoj saradnji sa Kosovskom popravnom službom. Članovi osoblja su obučeni kako da pristupe uzrujanom ili nasilnom pacijentu i kako da drže situaciju pod kontrolom dok lekovi ne počnu da deluju. Dodatna obuka biće pružena medicinskom osoblju u ovu svrhu.

Posle svakog incidenta, članovi osoblja koji su učestvovali u njegovom rešavanju podnose izveštaj o tome da bi se obezbedila transparentnost i dalje aktivnosti, ukoliko je to potrebno.

Stav 126

Komitet preporučuje da medicinske sestre u Integracionom centru za mentalno zdravlje u Štimlju budu upoznate da korišćenje hemijskih omamljujućih sredstava uvek treba da naredi lekar.

Lokalno Ministarstvo zdravlja se slaže da je davanje lekova u nadležnosti lekara. U tom pogledu, posle posete delegacije, medicinskom osoblju je naloženo da prepisivanje hemijskih omamljujućih sredstava uvek mora da uradi lekar, u skladu sa zakonom i administrativnim propisima.¹⁸

Stav 127

Komitet preporučuje da specijalni registri, u kojima se detaljno opisuje upotreba sredstava za smirivanje, budu uvedeni u svim posećenim psihijatrijskim ustanovama.

¹⁸ Administrativno uputstvo "Zdravlje" br. 01/2003, "Jedinstveni opis posla zdravstvenih profesionalaca" MZ/2006.

Prema važećem Zakonu o zdravstvu,¹⁹ svaka zdravstvena institucija mora da vodi registre. U tom pogledu, postoji poseban registar za incidente u kojima se koriste sredstva za smirivanje u svim psihijatrijskim ustanovama. Korišćenje sredstava za smirivanje se takođe upisuje u zdravstveni karton pacijenta.

Mere zaštite

Stav 131

Komiteta preporučuje da se, bez odlaganja, preduzmu koraci da bi se obezbedilo efikasno sprovođenje relevantnih zakonskih odredbi, važećih na Kosovu, na osnovu kojih se sprovodi prisilni smeštaj pacijenata. Da bi se to postiglo, kompetentni sudovi treba da budu informisani o svim osobama koje su trenutno prisilno smeštene u bilo kojoj od posećenih psihijatrijskih ustanova.

Svaki pacijent koji je prisilno smešten u psihijatrijsku ustanovu registruje se u specijalnom registru. Njegov karton sadrži medicinsku istoriju kao i pregled rezultata ispitivanja. U roku od tri dana od dana prijema, ovaj registar se šalje odgovarajućem sudu. Prema zakonu, posle toga tri medicinska stručnjaka podnose svoje stručno mišljenje sudu o zdravlju pacijenta.

Ovaj postupak se poštuje i nijedan pacijent ne može da bude primljen u psihijatrijsku ustanovu bez saglasnosti, osim po nalogu suda.

Stav 132

Komiteta preporučuje da se preduzmu koraci u Specijalnom zavodu u Štimlju i, ako je potrebno, u drugim socijalnim/psihijatrijskim ustanovama na Kosovu, da bi se obezbedilo da sudu budu prijavljeni svi štićenici/pacijenti za koje se pretpostavlja da nisu bili u mogućnosti da daju svoj pristanak na boravak u toj instituciji.

Prijem pacijenata u Specijalni zavod u Štimlju bez saglasnosti pacijenta može da se izvrši samo po sudskom nalogu. Takav sudski nalog može da bude izdat kada je sud obavešten o stanju pacijenta i zahtevanom lečenju za koje je potrebna saglasnost pacijenta.

Pre donošenja sudskog naloga, Ministarstvo zdravlja sprovodi interni postupak prema kojem se pacijentu dodeljuje socijalni radnik ili član porodice kao staratelj. Zbog problema u vezi sa pronalaženjem takvog člana porodice i pitanjem slobode kretanja, nemaju svi pacijenti, posebno kosovski Srbi, dodeljenog staratelja.

Kada je pacijent primljen u Specijalni zavod na osnovu sudskog naloga, boravak je ograničen na šest nedelja. Stanje pacijenta se periodično ispituje, a članovi porodice mogu da zahtevaju njegov/njen otpust iz Zavoda

Nedavno je Ministarstvo zdravlja naložilo direktoru Specijalnog zavoda da obavesti sudove o svim registrovanim pacijentima koji su tamo smešteni bez svoje saglasnosti, da bi se preispitala odluka o njihovom smeštanju.

¹⁹ Poglavlje XI, članovi 62, 63 and 64, Uredbe UNMIK-a br. 2004/31 o proglašavanju kosovskog Zakona o zdravlju, 20. avgust 2004, "Zdravstveni informacioni sistem".

Ministarstvo zdravlja je počelo da saraduje sa Institucijom ombudsmana tako da ova institucija vrši nadzor nad licima u psihijatrijskim ustanovama.

Stav 133

Komiteta preporučuje preduzimanje koraka od strane relevantnih nadležnih organa da bi se obezbedilo da, u kontekstu sudskih procedura za lišavanje pacijenta/štićenika njegovog/njenog pravnog kapaciteta i imenovanja staratelja, osobe o kojima je reč:

- **dobiju pravo da budu lično ispitane od strane suda;**
- **dobiju kopiju sudske odluke;**
- **budu pismeno i usmeno obavestene o mogućnostima i načinima podnošenja žalbe protiv sudske odluke.**

Pored toga, Komitet preporučuje preduzimanje koraka da bi se osiguralo da potreba za smeštajem osoba pod starateljstvom u psihijatrijsku/socijalnu ustanovu bude revidirana u regularnim intervalima od strane odgovarajućih nadležnih organa.

Lokalno Ministarstvo zdravlja se slaže u vezi ovih postupaka, posebno pošto ih propisuje zakon. Stoga, Ministarstvo će učiniti sve potrebne napore da obezbedi da bude primenjen važeći zakon, uključujući jugoslovenski zakon o vanparničnom postupku (1986).

Stav 135

Komiteta preporučuje preduzimanje koraka od strane relevantnih nadležnih organa, da se obezbedi da smeštanje svakog pacijenta radi obaveznog lečenja podleže redovnoj reviziji, kako je predviđeno zakonom.

Lokalno Ministarstvo zdravlja će preduzeti korake da obezbedi da zaštitne mere koje propisuje zakon budu u potpunosti poštovane.

Stav 136

Komiteta preporučuje preduzimanje koraka da sve psihijatrijske/socijalne ustanove osiguraju da svi pacijenti/štićenici (kao i njihovi članovi porodica) po dolasku dobiju uvodnu brošuru u kojoj su navedene informacije o pravilima koja važe u ustanovi i prava pacijenata.

Svi pacijenti/štićenici dobijaju letke koji ih informišu o njihovim pravima, kao i o važećim pravilima u ustanovama. Pored toga, u svim ustanovama su postavljeni vidljivi poster na kojima su ispisana prava pacijenata/štićenika.

Stav 138

Komiteta preporučuje da u svim psihijatrijskim/socijalnim ustanovama koje su posećene bude osigurano da svim pacijentima/štićenicima, uključujući i one koji su prinudno smešteni, bude ponuđena mogućnost da odbiju – lično ili preko svog staratelja – lečenje ili bilo koju drugu medicinsku intervenciju, a u svetlu napomena iz stavova 137 i 138.

Lokalno Ministarstvo zdravlja daje veliku važnost poštovanju prava pacijenta da bude obavestjen o svom stanju, predloženom lečenju, kao i o mogućnosti da odbije bilo koju medicinsku intervenciju.

Kao što propisuje Zakon o pravima i odgovornostima stanovnika Kosova u sistemu zdravstvene zaštite²⁰, svi pacijenti, uključujući one koji su protiv svoje volje smešteni u zdravstvenu ustanovu, imaju pravo da odbiju lečenje. Samo u posebnim slučajevima kada postoji opasnost po život i u skladu sa zakonom, lečenje može da bude nametnuto.

Stav 139

Komitet preporučuje da u svim posećenim psihijatrijskim/socijalnim ustanovama pacijenti/štićenici putem uvodnog letka/brošure koja im se uručuje po prijemu, budu informisani o svojim pravima, kao i modalitetima za podnošenje žalbe.

Svi pacijenti/štićenici se usmeno obaveštavaju, a takođe i pomoću letaka, o njihovim pravima i uslugama koje se pružaju u instituciji. Među pravima koja su navedena na lecima, nalazi se i pravo na podnošenje žalbi.

Stav 140

Komitet preporučuje da sistem Odbora posetilaca bude ponovo aktiviran i da odborima budu stavljeni na raspolaganje odgovarajući resursi koji će im omogućiti da efikasno izvršavaju svoje zadatke. Takođe, Komitet poziva nadležne organe da u ustanovama za socijalno staranje osnuju mehanizam sličan Odboru posetilaca.

Odbor posetilaca bio je mehanizam koji je finansiralo Ministarstvo rada i socijalnog staranja. Kao takav, Odbor je bio izložen sve većoj kritici civilnog društva koje je sumnjalo u njegovu nezavisnost. Konačno, 2005. godine je doneta odluka da se prestane sa finansiranjem rada Odbora.

Trenutno, Ministarstvo za rad i socijalno staranje čini napore da oživi Odbor posetilaca, ali još uvek nije pronađen donator koji bi finansirao njegov rad.

Ipak, psihijatrijske ustanove su otvorene za posete nevladinih organizacija i Institucije ombudsmana.

Stav 134

Komitet bi želeo da dobije komentare od UNMIK-a u vezi sa teškoćama sa kojima se suočilo rukovodstvo Specijalnog zavoda u Štimlju pri prebacivanju oko 20 pacijenata/štićenika Srba koji su bili smešteni u ovoj ustanovi, u odgovarajuće zdravstvene institucije u užoj Srbiji.

Pacijenti/štićenici Srbi predstavljaju izazov, delimično zbog političke osetljivosti. Posle procene njihove situacije, lokalno Ministarstvo zdravlja došlo je do zaključka da su oni ostavljeni na Kosovu zato što njihove porodice nisu želele da preuzmu odgovornost za njih.

Međunarodni komitet Crvenog krsta je obavešten o prisustvu ove grupe, ali trenutno nije moguće njihovo vraćanje u Srbiju.

Ovi pacijenti/štićenici dobijaju adekvatno lečenje i njihovi predmeti se periodično procenjuju.

²⁰ Uredba UNMIK-a br. 2004/47 o proglašenju Zakona o pravima i odgovornostima stanovnika Kosova u sistemu zdravstvene zaštite koji je usvojila Skupština Kosova, 19. novembar 2004.